

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ, ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ІМ. І.А. МАРКІНОЇ**

Освітньо-професійна програма Бізнес-адміністрування
Спеціальність 073 Менеджмент
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри _____

Тетяна ВОРОНЬКО-НЕВІДНИЧА

11 грудня 2023 року

**МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА
РОБОТА**

на тему: **«Управління виробничими витратами підприємства в умовах
динамічного бізнес-середовища»**

виконала здобувач вищої освіти заочної форми навчання

Лявінець Ілона Олександрівна

Керівник магістерської
дипломної роботи

Аліна ОЛІЙНИК

Полтава – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА.....	9
1.1. Сутність виробничих витрат та їх групування за економічними елементами і статтями калькуляції.....	9
1.2. Особливості формування виробничих витрат в аграрних підприємствах.....	19
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА	28
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства.....	28
2.2. Оцінка рівня виробничих витрат та собівартості продукції підприємства	35
2.3. Аналіз ефективності використання витрат на виробництво та реалізацію продукції підприємства.....	42
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩА.....	49
3.1. Удосконалення механізму управління виробничими витратами підприємства.....	49
3.2. Оптимізація виробничих витрат та вибір бізнес-процесів підприємства.....	57
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. Підприємства в процесі виробничої діяльності здійснюють багато фінансово-господарських операцій і постійно несуть витрати, пов'язані з їх здійсненням. Одні категорії витрат безпосередньо пов'язані з виконанням конкретного бізнесу (мають певний об'єкт витрат), інші витрати є загальними і необхідними для забезпечення загальної діяльності підприємства. Усі витрати – матеріали, оплата праці та фінанси – підприємство несе для підтримки своєї виробничої діяльності. Характеристиками вартості як об'єкта управління є її різноманітність, постійні зміни під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища, різна динаміка в різні періоди. Усе це ускладнює точну кількісну оцінку масштабів, динаміки та рівнів витрат, визначення їх впливу на економічні результати діяльності підприємства та методи їх оптимізації.

Ефективність планування та контролю рівня витрат також залежить від своєчасного надання інформації всім рівням управління витратами. У міру розвитку нових економічних методів і підходів витрати все більше піддаються управлінському впливу, і з'являються можливості для пошуку більш ефективних шляхів оптимізації та зниження витрат. Тому вкрай важливо приділяти більше уваги витратам підприємства, адже від правильної оцінки справжніх витрат залежить ефективність управління виробництвом, що в кінцевому підсумку вплине на фінансові результати діяльності підприємств. В Україні, де аграрний сектор є одним із провідних секторів економіки, дослідження проблем формування собівартості сільськогосподарського виробництва та методів їх зниження набуло особливої актуальності.

До вітчизняних авторів, які досліджували дану тематику належать: Є. І. Адмін, О. В. Борщ, Г. В. Благовещенский, Т. О. Бондур, С. І. Дем'яненко, І. Я. Іпполітова, В. Н. Зоріна, М. Б. Карпенко, А. А. Костякова, Ю. Б. Кравчук, О. М. Михайлов, П. Т. Саблук, Г. В. Сеніна,

В. П. Ситник, О. П. Старицька, А. М. Турило, А. А. Турило, Ю. С. Цал-Цалко, О. М. Шпичак, А. В. Череп, П. І. Шаран, В. Б. Шкляр та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська дипломна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Полтавського державного аграрного університету за темою: «Управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери України» (№ 0118U005208). У межах означеної тематики обґрунтовувалося управління виробничими витратами підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища.

Мета та завдання. Метою є вивчення теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій управління виробничими витратами підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища.

Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення завдань:

- з'ясування сутності виробничих витрат та їх групування за економічними елементами і статтями калькуляції;
- вивчення особливостей формування виробничих витрат в аграрних підприємствах;
- організаційно-економічна характеристика підприємства;
- оцінка рівня виробничих витрат та собівартості продукції підприємства;
- аналіз ефективності використання витрат на виробництво та реалізацію продукції підприємства;
- удосконалення механізму управління виробничими витратами підприємства;
- оптимізація виробничих витрат та вибір бізнес-процесів підприємства.

Об'єктом дослідження є управління виробничими витратами підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади управління виробничими витратами підприємства в умовах динамічного

бізнес-середовища..

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою даного дослідження є діалектично-пізнавальний метод і метод системного вивчення економічних процесів у сільському господарстві, а також наукові досягнення провідних вітчизняних і зарубіжних учених у галузі економічної теорії та управління. Тому були використані ще такі методи дослідження: діалектичний та абстрактно-логічний (узагальнення теорії та методології, виявлення залежностей між окремими явищами та процесами, формулювання висновків), кореляційна регресія (залежність урожайності від організаційно-технічних факторів та статей витрат); монографії (дослідження еволюції наукових поглядів на управління витратами та калькуляцію собівартості); графічні (розробка схем, діаграм, таблиць і додатків); статистичний аналіз (виявлення швидкості зміни окремих показників; розрахунок індексів та коефіцієнтів); економіко-математичне моделювання.

Інформаційну основу магістерської дипломної роботи становили матеріали підприємства та наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові акти тощо.

Наукова новизна одержаних результатів, полягає в наступному:

удосконалено:

– противитратний механізм щодо зниження собівартості продукції, що стане важливою умовою підвищення економічної ефективності виробництва і забезпечить розширене відтворення в сільському господарстві. Противитратний механізм є способом функціонування сукупності економічних підйомів та стимулів у системі економічного механізму з метою забезпечення зниження питомих виробничих витрат за зростання виробництва продукції на одиницю ресурсного потенціалу, підвищення її якості і збільшення маси споживчої вартості. Тобто елементи економічного механізму АПК (планування, госпрозрахунок; системи організації, оплати і стимулювання праці; ціноутворення; фінансово-кредитний механізм) у своїй сукупності й комплексному функціонуванні, що спрямовані на досягнення

зазначеної вище мети.

набули подальшого розвитку:

- основні шляхи реалізації противитратного механізму в АПК;
- сучасні напрями оптимізації витрат та вибору бізнес-процесів;
- резерви зниження собівартості продукції господарства.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження за темою магістерської дипломної роботи були представлені та обговорювались на наукових конференціях Полтавського державного аграрного університету та Університету митної справи та фінансів.

Публікації. Основні положення магістерської дипломної роботи опубліковано у 1 науковій фаховій статті та 2 матеріалах конференцій:

1. Лявінець І. О. Оптимізація виробничих витрат при формуванні стратегії розвитку підприємства в бізнес-середовищі. *Інвестиції: практика та досвід*. № 21. 2023. С. 84–90.

2. Лявінець І. О. Роль логістичного менеджменту при стратегічному управлінні підприємством. *Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 28 вересня 2023 р. Полтава : ПДАУ, 2023. С. 345–348.

3. Лявінець І. О. Управління маркетинговими підсистемами аграрних підприємств. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 квітня 2023 р. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. 401 с. С. 352–354.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Магістерська дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи 65 сторінок друкованого тексту, робота містить 26 таблиць, 6 рисунків та 5 додатків. Список використаних джерел включає 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ ПІДПРЕМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

1.1. Сутність виробничих витрат та їх групування за економічними елементами і статтями калькуляції

Собівартість продукції є одним з найважливіших показників для підприємства. Витрати на виробництво тісно пов'язані з економічними розрахунками. Як економічна категорія витрати є самостійною складовою собівартості. Основою цієї категорії є вартість спожитих засобів виробництва та вартість необхідної продукції. В економічному розумінні собівартість – це грошовий вираз витрат на виробництво та продаж продукції, проектів або послуг [3].

Формування, функціонування, управління та контроль витрат виробництва розглядається як певний загальний механізм. Основними загальними системами цього механізму є: вихідна система, традиційна система, комплексна інформаційна система управління витратами.

Початкова система характеризується слабким контролем собівартості продукції, а отже, неможливістю здійснювати нормальний процес управління. Ця система, як правило, є типовою для новостворених підприємств на стадії їх становлення. На відміну від початкової системи, традиційна має вищий рівень контролю й тісно пов'язана з оперативною виробничою системою. Така система використовується підприємствами, в яких зміни в технології виробництва є незначними, виробляється вузький асортимент продукції, а також з досить високим рівнем інтенсивності праці.

Існують різні методичні підходи щодо змісту поняття «витрати виробництва», виходячи з їх економічної сутності, галузевої ознаки та інших чинників (табл. 1.1).

Основні підходи до визначення поняття «витрати виробництва» [6; 11]

Джерело	Поняття
Економічна теорія	Витрати – це виражене у грошовій формі споживання різних ресурсів (праці, сировини, матеріалів, основних засобів, фінансових ресурсів) у процесі виробництва, обігу і розподілу продукції, товарів
Положення (стандарти) бухгалтерського обліку	Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)
Методичні рекомендації з формування складу витрат та порядку їх планування	Поточні витрати підприємства в торгівлі – це грошове відбиття живої та уречевленої праці на здійснення поточної торгівельно-виробничої діяльності підприємства, що за натурально-речовим складом становлять частину матеріальних, нематеріальних трудових та фінансових ресурсів
Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств (зі змінами та доповненнями)	Валові витрати виробництва та обігу – сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності
Методичні рекомендації з питань обліку і калькулювання продукції сільськогосподарських підприємств, (зі змінами та доповненнями)	Витрати звітного періоду визнаються або зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводять до зменшення власного капіталу підприємства, за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.

Характерною особливістю інтегрованої інформаційної системи собівартості продукції є високий рівень контролю, тісна інтеграція з оперативною виробничою системою. Однак її недоліком є не досить тісний зв'язок з організаційним оточенням. І, нарешті, система менеджменту витрат базується на філософії менеджменту стосовно управління ресурсами підприємства: фінансовими, трудовими і їх використання. Менеджмент виробничих витрат можна визначити як процес планування і вдосконалення тактичних і оперативних аспектів бізнесу з метою досягнення поставлених стратегічних цілей. Основними характеристиками менеджменту витрат є:

- зосередження на запобіганні витрат, а не на обліку витрат;

- тісний зв'язок між оперативними і стратегічними цілями виробництва;
- зосередженість на оцінці прибутковості заходу та аналізі грошових потоків і витрат;
- однаково використовувати технологічні вдосконалення та методи економії для збільшення прибутку;
- включити в систему всі види витрат, включаючи витрати на продаж, маркетинг і загальноекономічні витрати.

Взагалі система управління витратами базується на трьох основних принципах: поглибленому аналізі діяльності, побудові всієї системи на основі кошторису витрат і процесі постійного вдосконалення діяльності. Завдяки цим принципам система є комплексною, гнучкою та проактивною порівняно з іншими системами формування, функціонування, контролю та управління витратами. Водночас слід зазначити, що менеджмент витрат безпосередньо не означає управління витратами. Натомість витрати виникають під час процесу управління подією. Лише шляхом змін у виробничій діяльності, стратегії та операційних цілях, які викликають потребу в певних діях або, відповідно, зменшують її, менеджери можуть суттєво впливати на рівень витрат [22].

Система зниження витрат є науковим інструментом управління. Він аналізує та робить висновки на логічній, дедуктивній та індуктивній базі на основі точно визначених фактів, наданих системами обліку та контролю. Однак, як відомо, менеджмент – це більше, ніж чиста форма науки. При його функціонуванні поряд з раціональним мисленням необхідно враховувати певні особливості людської психології, різні думки, емоції, особисте ставлення до тих чи інших подій.

В управлінському обліку витрати класифікуються таким чином, що для цілей управління вони поділяються за таким принципом: різні витрати служать різним цілям. Для цього класифікацію витрат поділяють на такі три напрямки (рис. 1.1).

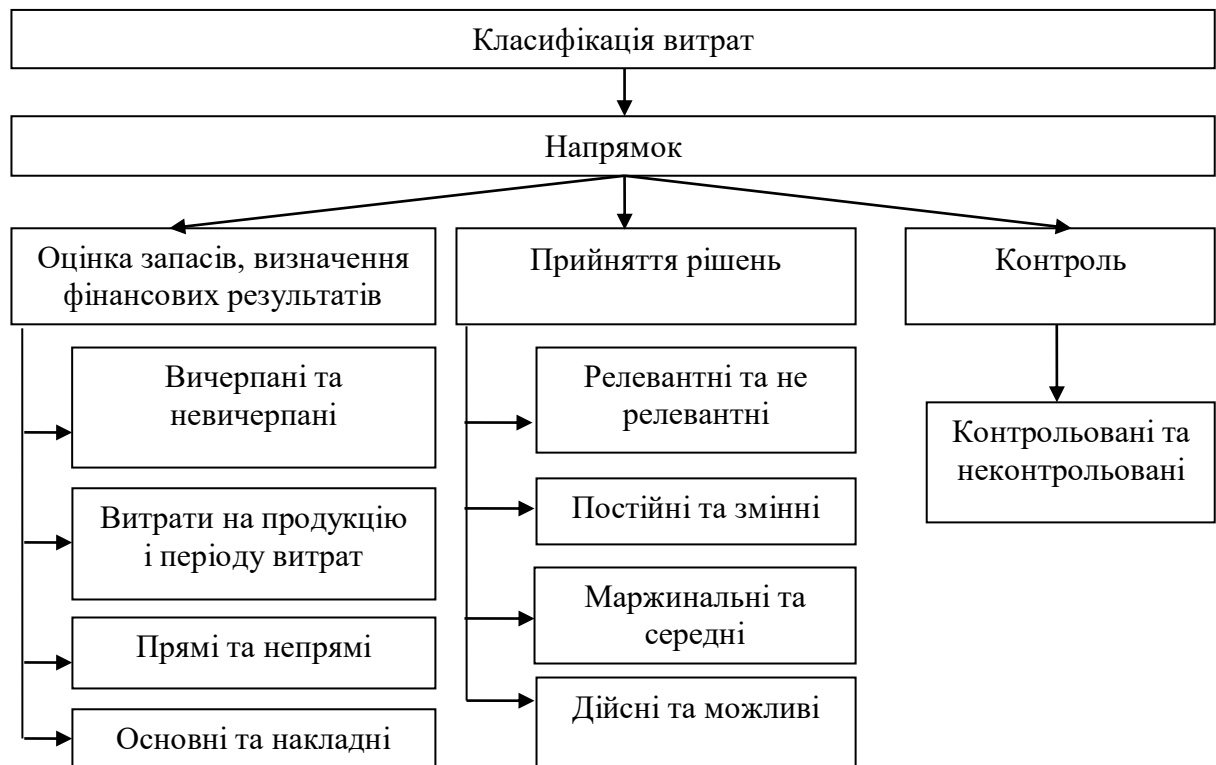

Рис. 1.1. Класифікація витрат з точки прийняття управлінських рішень [19; 37]

На формування витрат виробництва, як і на будь-який господарський процес, впливають об'єктивні економічні закони – загальні, основні та специфічні, що відповідають певному ступеню суспільно-економічного розвитку. Тому з точки зору загальної економіки або макроекономіки витрати виробництва повинні формуватися відповідно до вимог загальних законів економіки праці, відповідно до яких витрати суспільного виробництва повинні бути мінімізовані. Управлінські рішення підприємства можуть певною мірою впливати на внутрішні фактори. Коли економіка країни стабільна, саме внутрішні фактори визначають рівень витрат. Ось чому розуміння факторів, які впливають на розмір і рівень витрат підприємства, може привести до визначення резервів зниження витрат, невід'ємної частини системи управління витратами підприємства.

Економічний метод визначення витрат впливає з їх економічної природи, а не з характеру та джерела відшкодування. З економічної точки зору до складу поточних витрат необхідно включати всі витрати, пов'язані з

поточною діяльністю підприємства, в тому числі невиробничі витрати внаслідок нерегулярності виробничих і технологічних процесів, незбалансованості структур використання ресурсів тощо. Цей метод є в інтересах власників бізнесу, оскільки він описує повну суму фактично понесених витрат і, отже, дозволяє визначити справжні фінансові результати господарської діяльності [16].

З економічної точки зору поточні витрати підприємства — це сума витрат на життя та втілених витрат на оплату праці, понесених підприємством при здійсненні поточної торгово-виробничої діяльності; з точки зору матеріального складу — це споживання матеріалів, трудові та фінансові ресурси [20] .

Витрати, які збільшуються над випуском, називаються прогресивними. До них відносяться заробітна плата робітників у вигляді прогресивних і пайових надбавок, заробітна плата керівників і службовців у вигляді надбавок. Вся діяльність підприємства поділяється на звичайну діяльність і надзвичайну діяльність. У свою чергу, повсякденна діяльність включає операційну, інвестиційну, фінансову та іншу діяльність. У зв'язку з цим усі витрати поділяються на операційні, інвестиційні, фінансові та інші витрати звичайної діяльності, а також надзвичайні витрати [65].

До основних складових собівартості продукції належать витрати операційної діяльності, до складу яких входять витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, товарів, робіт і послуг, інші витрати операційної діяльності, у тому числі витрати на продаж валюти, виробничих запасів, інші витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва.

Важливе значення для обліку витрат на виробництво має класифікація витрат за економічними елементами та статтями обліку витрат.

Порядок класифікації витрат операційної діяльності за економічними факторами такий: матеріальні витрати; витрати на заробітну плату; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати [17].

До матеріальних витрат відносяться такі витрати:

1) сировина і матеріали, придбані у сторонніх організацій, які входять до складу виробленої продукції і складають її основу;

2) сторонні матеріали, які використовуються для виробництва продукції (техніки, послуг) для забезпечення нормального технологічного процесу або для інших виробничо-господарських потреб (випробування, контроль, технічне обслуговування, ремонт та експлуатація обладнання, споруди, інші основні фонди тощо), а також запасні частини для обслуговування обладнання, інструменти, знос приладів, робочий одяг та інші малоцінні вразливі предмети;

3) роботи та послуги виробничого характеру, що виконуються виробництвами та господарствами сторонніх організацій чи підприємств і не пов'язані з основним видом діяльності. Транспортні послуги сторонніх агентств для внутрішньофірмових перевезень (переміщення сировини, матеріалів тощо);

4) витрати, пов'язані з використанням природної сировини, за винятком геологорозвідувальних робіт, меліорації та плати за воду;

5) різні види палива, що закупаються ззовні для технічних потреб, опалення будівель;

6) закупівля різних видів енергії для виробничих потреб підприємства.

Собівартість матеріальних ресурсів формується за ціною їх придбання без урахування податків з продажу, націнок, комісійних і вартості послуг з обміну товарів. Залишки сировини, матеріалів та інших видів ресурсів, що утворилися в процесі виробництва, які повністю або частково втратили споживчі якості та не використовуються за призначенням, вважаються відходами виробництва, що переробляються.

Найпоширенішим є класифікація витрат за ознаками, наведеними у табл. 1.2. Прямі витрати безпосередньо використовуються у виробництві продукту. Вони можуть бути обчислені безпосередньо в одиницях продукції (сировина, основні матеріали, заробітна плата, паливо, енергія, необхідна для техніки).

Групування витрат за класифікаційними ознаками [24; 60]

Ознака класифікації	Групування витрат
1. За способом перенесення вартості на продукцію	Прямі витрати Непрямі витрати
2. За видами продукції (робіт, послуг)	Витрати на вироби Витрати на групи виробів Витрати на замовлення
3. За економічним змістом (елементами витрат)	Матеріальні витрати Витрати на оплату праці Відрахування на соціальні заходи Амортизація Інші витрати
4. За статтями калькуляції	Сировина і матеріали (за мінусом зворотних відходів) Куповані напівфабрикати і комплектуючі вироби Паливо і енергія на технологічні цілі Зарплата виробничих працівників (основна і додаткова) Відрахування на соціальні заходи Загальновиробничі витрати Підготовка і освоєння виробництва Інші виробничі витрати
5. За ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат	Умовно-змінні витрати Умовно-постійні витрати Інші (змішані, альтернативні, незворотні)
6. За місцем виникнення витрат	Витрати виробництва Витрати цеху Витрати дільниці Витрати функціональних служб
7. За календарними періодами	Поточні витрати Одноразові витрати
8. За функціями управління	Виробничі витрати Невиробничі витрати
9. В залежності від доцільності їх здійснення	Продуктивні витрати Непродуктивні витрати
10. За порядком обчислення (складом)	Фактичні витрати Планові (бюджетні) або прогнозовані витрати Нормативні витрати

Непрямі витрати відносяться не до виробництва конкретної продукції, а до всього процесу виробництва (амортизація, заробітна плата обслуговуючого та управлінського персоналу, цехові та загальнозаводські витрати) [26].

За календарним періодом виробничі витрати поділяються на поточні та одноразові. Періодичні платежі – звичайні платежі або платежі, які мають

цикл менше одного місяця. Одноразові витрати – витрати, які здійснюються на регулярній основі (з циклом більше одного місяця) і покликані забезпечити довгострокову ефективність виробничого процесу.

До складу прямих матеріальних витрат включаються витрати на сировину, основні матеріали, покупні напівфабрикати і комплектуючі вироби, допоміжні матеріали та інші матеріали, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретних об'єктів витрат, що становлять основу готової продукції. Вартість отриманих у процесі виробництва вторинних відходів знижує прямі матеріальні витрати [32].

Прямі витрати на оплату праці включають заробітну плату та інші виплати працівникам, які виробляють продукцію, працюють або надають послуги, і ці витрати можна безпосередньо віднести до об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат включаються всі інші виробничі витрати, які безпосередньо відносяться до конкретних об'єктів витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, орендна плата за земельні та майнові паї, амортизація, втрати від браку, у тому числі технічні причини остаточного вибракування вартості продукції, що призведе до зменшення його справедливої вартості та витрати на виправлення неминучих дефектів.

До адміністративних витрат відносяться загальногосподарські витрати, спрямовані на підтримку та управління бізнесом, а саме:

- 1) витрати на утримання основних засобів та інших основних необоротних активів загальногосподарського призначення (оренда, страхування майна, амортизація, опалення, освітлення, водопостачання);
- 2) оплата професійних послуг (юридичні, аудиторські, оцінка майна);
- 3) витрати на зв'язок (пошта, телеграф, телефон, факс тощо);
- 4) амортизація нематеріальних активів загальногосподарського призначення;
- 5) податки та інші обов'язкові платежі, передбачені законодавством;
- 6) розрахунково-касове обслуговування та інші банківські послуги;
- 7) інші витрати загальногосподарського призначення.

Собівартість реалізованої продукції включає такі витрати, пов'язані з реалізацією продукції (товарів, проектів, послуг) [55]:

- 1) вартість пакувальних матеріалів для пакування готової продукції на складі готової продукції;
- 2) заробітна плата та винагороди продавців, торгових агентів, працівників відділу збуту;
- 3) витрати на рекламу та дослідження ринку;
- 4) витрати на передпродажну підготовку продукції;
- 5) витрати на відрядження торгового персоналу;
- 6) витрати на утримання основних засобів та інших важливих необоротних активів, пов'язаних із реалізацією продукції, проектів, послуг;
- 7) витрати на транспортування, перевантаження та страхування готової продукції, транспортні агентські та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції, понесені відповідно до умов договору;
- 8) інші витрати, пов'язані з реалізацією продукції, проектів, послуг.

Інші операційні витрати включають:

- 1) витрати на дослідження та розробки;
- 2) собівартість реалізованих виробничих запасів для цілей бухгалтерського обліку складається з їх облікової вартості та витрат, пов'язаних з їх реалізацією;
- 3) сума безнадійної заборгованості та відрахування в резерв безнадійної заборгованості;
- 4) операційні курсові різниці (тобто збитки, викликані змінами валютного курсу в операціях, активах і зобов'язаннях, пов'язаних з операційною діяльністю компанії);
- 5) втрати від амортизації запасів;
- 6) нестачі та втрати, викликані зниженням вартості;
- 7) визнані штрафи, пені та неустойки;
- 8) інші операційні витрати.

Під загальною собівартістю виробництва та обігу розуміються будь-які витрати, понесені платником податку в грошовій, матеріальній або нематеріальній формі як компенсація вартості придбання або виготовлення платником податку товарів (проектів, послуг) для подальшого використання.

До загальних витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з підготовкою, організацією, управлінням виробництвом, реалізацією продукції (техніки, послуг) та охороною праці, сплачені (нараховані) протягом звітного періоду. До складу загальних видатків включаються витрати, пов'язані з поліпшенням основних фондів, у розмірі, що не перевищує 5 % загальної балансової вартості групи основних фондів на початок року, а також перевищення балансової вартості таких фондів та перевищення нематеріальних активів над вартістю їх реалізації. Витрати на поліпшення основних фондів безпосередньо пов'язані з їх поточним і капітальним ремонтом, тому їх доцільно включати в загальну вартість, оскільки в іншому випадку неможливо було б вчасно виконати весь комплекс робіт, передбачений технологією виробництва [9].

Отже, рівень виробничих витрат і цін визначає оптимальний обсяг виробництва продукції та послуг, зручність використання тих чи інших технологій виробництва і в кінцевому підсумку головну мету бізнесу – прибутковість. Витрати необхідні для функціонування бізнесу. Величина витрат суттєво впливає на формування фінансових результатів, а собівартість продукції є одним із найважливіших показників діяльності підприємства. Вона характеризує ефективність усього виробничого процесу підприємства, оскільки відображає: організаційний рівень виробничого процесу, технічний рівень, продуктивність праці, витрати на виробництво окремих предметів і факторів, інші витрати виробництва.

1.2. Особливості формування виробничих витрат в аграрних підприємствах

На рівні підприємства основними питаннями є формування та рівень

собівартості продукції. Витрати виробництва та рівень цін визначають оптимальний обсяг виробництва продукції та послуг, зручність використання тих чи інших технологій виробництва і в кінцевому підсумку головну мету бізнесу – прибутковість. Водночас слід враховувати, що сільське господарство – це галузь, на яку впливає багато зовнішніх факторів, переважно природних: наявність опадів і вологість ґрунту, можливість посухи, заморозків, граду, хвороб рослин і тварин, повітря та температура ґрунту тощо.

Як і будь-який економічний процес, на формування витрат виробництва також впливають об'єктивні економічні закони – загальні, основні та специфічні, що відповідають певному ступеню розвитку суспільства та його економіки. Тому з точки зору загальної економіки або макроекономіки витрати виробництва повинні формуватися відповідно до вимог загальних законів економіки праці, відповідно до яких витрати суспільного виробництва повинні бути мінімізовані [37].

Як і будь-який бізнес, сільське господарство пов'язане з діяльністю інших суб'єктів ринку: постачальників, надавачів послуг, державних і фінансових установ, страхових компаній, організацій і підприємств, що продають продукцію, тощо. Усі ці чинники, від природних факторів до відносин із зарубіжними партнерами в міжнародній торгівлі, визначають діяльність менеджерів в умовах ризику та невизначеності. Тому для успіху менеджери повинні завжди враховувати ці фактори, пов'язуючи ризики з можливими результатами.

Щоб успішно працювати в умовах ризику та невизначеності, менеджерам необхідно мати відповідні знання та достовірну інформацію про всі процеси, пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції. Хоча інтуїція керівника займає не останнє місце в процесі прийняття рішень, він все ж повинен передбачати можливі наслідки прийнятих рішень.

Важливою складовою землеустрою є фінансовий менеджмент, оскільки основна мета управління доходами (прибутком) знаходиться у фінансовій

сфері. Корпоративний фінансовий успіх можна підсумувати трьома основними умовами: адекватний контроль фінансових ресурсів із забезпеченням прибуткового виробництва; забезпечення належної фінансової безпеки у відповідній економічній ситуації; і досягнення фінансової незалежності, тобто здатності не бути обтяженим боргами.

Система зниження витрат також тісно пов'язана з життєвим циклом витрат, який, у свою чергу, пов'язаний із життєвим циклом продукту. Етапи життєвого циклу вартості [20]:

1. Дослідження формування собівартості, включаючи планування, аналіз ринку, дослідження самого продукту, технічні та інженерні дослідження, підготовка необхідних документів, комп'ютерне програмування, а також тестування та оцінка виробничих моделей.
2. Процес виробництва і формування собівартості.
3. Впровадити управління витратами.
4. Зменшити витрати.

Наступним кроком після формування собівартості є її облік і контроль. Етапи поділяються наступним чином:

1. Визначення об'єктів бухгалтерського контролю та формулювання нормативів.
2. Забезпечити зв'язок між бухгалтерією, контролем витрат та іншими корпоративними системами.
3. Встановити процедури моніторингу фактичних витрат.
4. Порівняння фактичних витрат з нормативами.
5. Проаналізувати відхилення фактичних витрат від встановлених нормативів.

На основі обліку та контролю створюється система забезпечення зниження собівартості як один із чотирьох напрямків підвищення прибутку виробництва.

В економіці та менеджменті сільського господарства використовується класифікація витрат за основними критеріями (рис. 1.2).

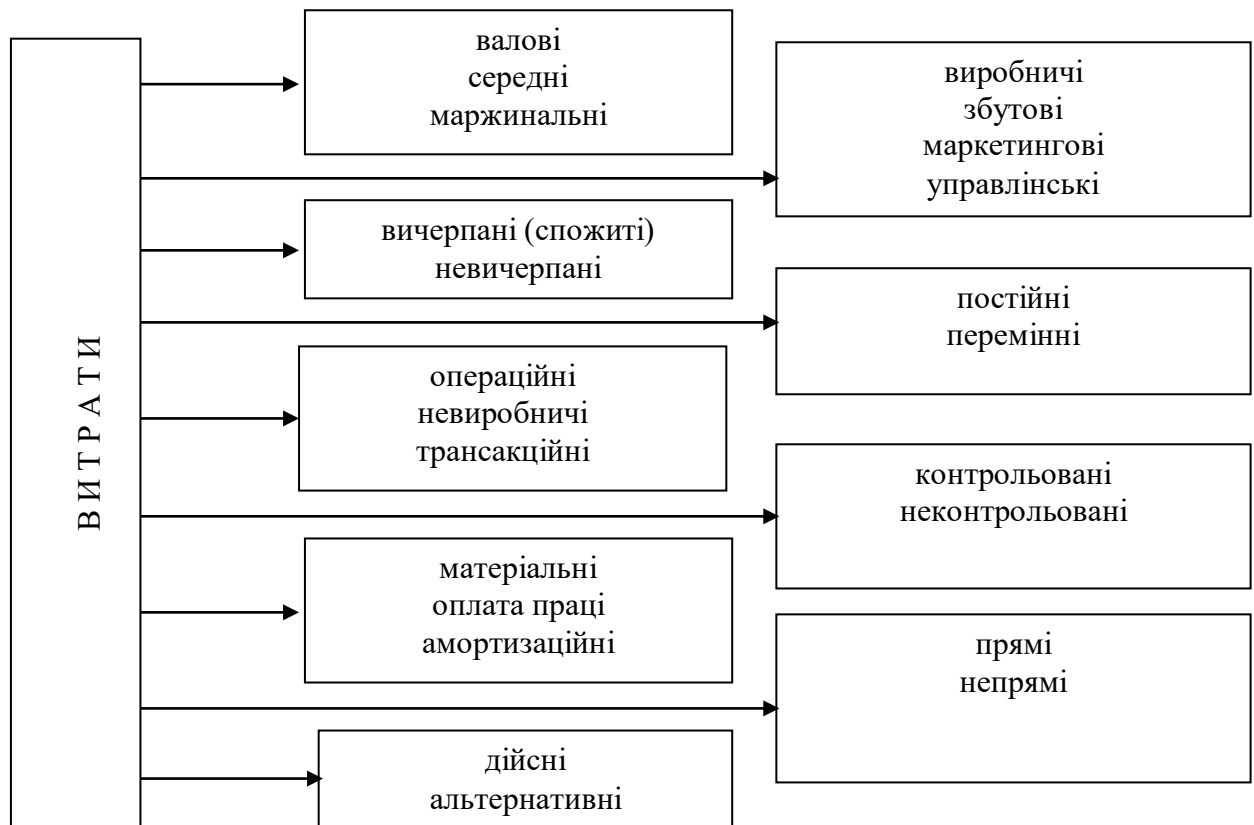

Рис. 1.2. Класифікація витрат за критеріальними ознаками [4; 19; 28]

Витрати на виснаження (споживання) – це додані зобов’язання або зменшені активи в ході поточної діяльності для отримання доходу за звітний період. Неповоротна вартість – це збільшення зобов’язання або зменшення активу в ході поточної діяльності, яка виконується для отримання доходу чи інших вигод. Невитрачені витрати відображаються в активах балансу та вичерпуються у звіті про фінансові результати [38].

Витрати, пов’язані з корпоративною операційною діяльністю, включають: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні відрахування, амортизацію та інші операційні витрати. Витрати підприємства, що виробляє продукцію, формуються в різних сферах діяльності, зокрема: виробництво, збут, управління, маркетинг.

Загальні витрати – це всі витрати, понесені для виробництва та продажу продукту. Граничні витрати – це витрати на виробництво додаткової одиниці продукції.

Середня собівартість визначається як сума витрат на виробництво

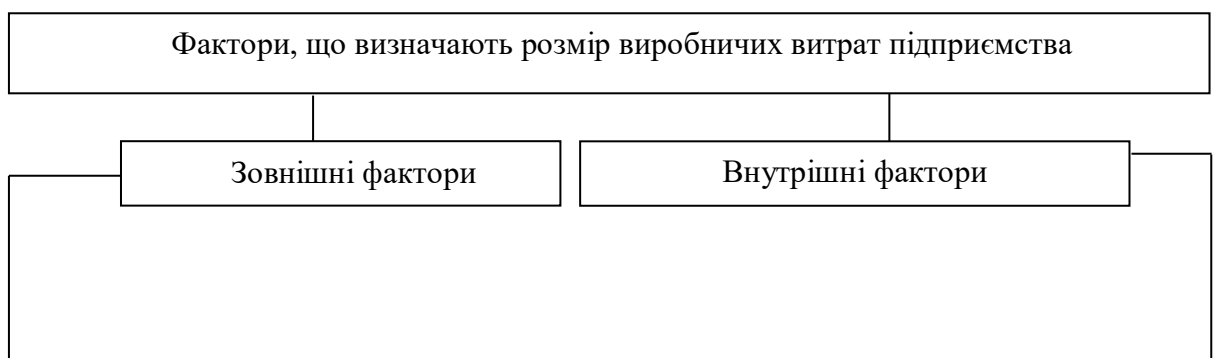
основної та додаткової продукції, поділена на кількість виготовленої продукції. Фактичні витрати – це витрати, необхідні для оплати грошових витрат або інших цінностей, і коли вони понесені, вони відображаються в облікових регістрах.

Альтернативна вартість – це вигода, яка втрачається, якщо вибір одного курсу дій вимагає відмови від іншого рішення.

Існують також контрольовані та неконтрольовані витрати, щоб контролювати діяльність різних відділів та оцінювати роботу їх керівників. Контрольовані витрати – це витрати, які менеджери можуть безпосередньо контролювати або мати на них істотний вплив. Неконтрольовані витрати – це витрати, які менеджери не можуть контролювати або на які не можуть впливати [42].

Собівартість продукції є одним із кількісних показників діяльності підприємства, а її масштаби формуються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (рис. 1.3). Управлінські рішення підприємства можуть певною мірою впливати на внутрішні фактори. Коли економіка країни стабільна, саме внутрішні фактори визначають рівень витрат.

Ось чому розуміння факторів, які впливають на розмір і рівень витрат підприємства, може привести до визначення резервів зниження витрат, невід’ємної частини системи управління витратами підприємства. За допомогою таких організаційно-облікових методів можна своєчасно впливати на формування рівнів собівартості продукції та виявляти причини зміни собівартості, готуватися до перевитрат і економити ресурси не лише шляхом повторного вивчення звітних калькуляцій, а також щоденно на основі основних документів і процесу плану впровадження поточної бухгалтерської інвентаризації.

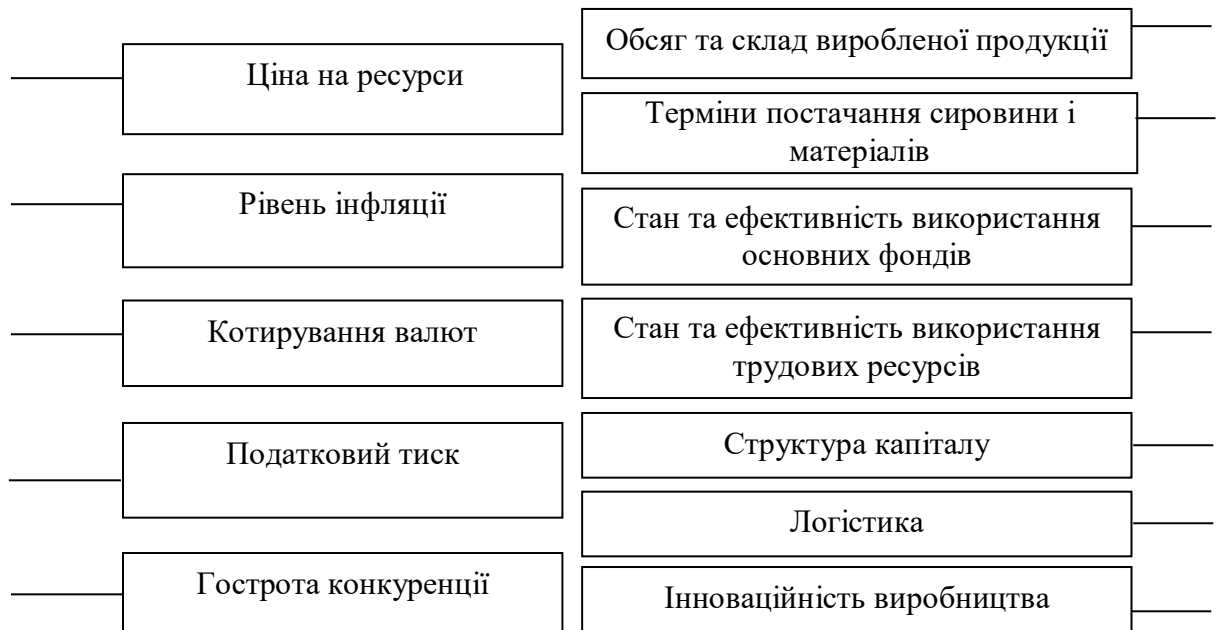

Рис. 1.3. Основні фактори визначення розміру виробничих витрат підприємства [8; 30; 26]

На формування витрат виробництва, як і на будь-який господарський процес, впливають об'єктивні економічні закони – загальні, основні та специфічні, що відповідають певному ступеню суспільно-економічного розвитку. Тому з точки зору загальної економіки або макроекономіки витрати виробництва повинні формуватися відповідно до вимог загальних законів економіки праці, відповідно до яких витрати суспільного виробництва повинні бути мінімізовані.

На рівні підприємства основними питаннями є формування та рівень собівартості продукції. Витрати виробництва та рівень цін визначають оптимальний обсяг виробництва продукції та послуг, зручність використання тих чи інших технологій виробництва і в кінцевому підсумку головну мету бізнесу – прибутковість. Джерелом виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються в процесі виробництва.

Природні ресурси (земля, вода, ліси тощо), праця, капітал і підприємницька діяльність. Ці ресурси формують відповідні виробничі витрати за певними принципами функціонування. Експлуатація природних ресурсів породжує такі витрати, як рента або земельна рента, експлуатація

трудових ресурсів пов'язана із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, відсотки на капітал і відсотки за кредит, а підприємницька діяльність – звичайні прибутки, які також є витратами.

Однією з основних статей собівартості продукції сільськогосподарських підприємств є оплата праці. В його основі лежить нормування і ціноутворення праці. Система оплати праці сільськогосподарських підприємств встановлюється з урахуванням особливостей галузі та характеру праці [60].

Виходячи з того, що оплата праці є важливою частиною собівартості продукції, а своєчасність і якість виконання робіт багато в чому залежать від організації праці, яка безпосередньо впливає на кількість і якість виробленої продукції, менеджери з доходів і управління повинні надавати великого значення до питання використання робочої сили.

Відповідно до конкретної ситуації витрат на оплату праці витрати виробництва поділяються на постійні та змінні. Якщо праця оплачується за фактично відпрацьований час і не залежить від кількості виробленого продукту, то це постійні виробничі витрати. Якщо сума заробітної плати безпосередньо пов'язана з обсягом виробництва продукту чи роботи, вона класифікується як змінна виробнича собівартість. Витрати на оплату праці є змінними при наймі працівників на тимчасову або сезонну роботу.

Статтями виробничої собівартості, пов'язаними з функціями землі, є плата за землю та орендна плата за користування землею. Ці витрати можуть відбуватися або не відбуватися одночасно. Землевласник повинен сплачувати земельний податок до державного бюджету, а коли він також орендує додаткову землю, він також сплачує орендну плату. Господарства, що працюють на орендованих землях, сплачують лише орендну плату землевласнику.

Орендна плата базується на витратах землевласника, пов'язаних з утриманням землі, розрахованих на основі таких витрат, як земельні податки, відсотки на капітал, інвестований у землю, амортизаційні відрахування

будівель на землі (дренажні системи, огорожі тощо), утримання цих споруд, податки на майно, страхування.

Собівартість сільськогосподарської продукції включає витрати, пов'язані з використанням сільськогосподарських машин і обладнання в процесі виробництва. Усі виробничі витрати, пов'язані з використанням сільськогосподарської техніки, поділяються на постійні та змінні. Постійні витрати включають амортизацію самого обладнання, приміщень, де воно знаходиться, технічне обслуговування обладнання, страхування обладнання та приміщень. Ці витрати не залежать від того, наскільки інтенсивно використовується обладнання. До змінних виробничих або операційних витрат належать витрати на паливно-мастильні матеріали, технічне обслуговування та ремонт устаткування, витрати на оплату праці. При розрахунку витрат на обслуговування обладнання кожна одиниця обладнання оцінюється відповідно. Кошторис відображає інформацію про марку обладнання, потужність, розмір, його балансову вартість, стандартний термін корисного використання, ліквідаційну вартість, години або робоче навантаження на рік [11].

Розрізнення їх за місцем виникнення та центром відповідальності дуже важливо для системи управління витратами підприємства. Центри витрат створюються на основі відповідного місця виникнення витрат – місця формування витрат. Місцем здійснення витрат може бути робоче місце або група організаційно пов'язаних місць.

Основною метою розподілу витрат за центрами відповідальності є отримання можливості систематичного аналізу того, де виникають витрати. Створення центру витрат може створити ефективний механізм стимулювання для особи, відповідальної за центр витрат, ефективно контролювати та зменшувати витрати, а також покращувати загальні економічні вигоди підприємства.

Тому на даному етапі доцільно розподілити центри відповідальності, тобто зони формування витрат, відповідно до корпоративної організаційної

структури. Центр відповідальності є частиною підприємства, а відповідальний за підприємство несе персональну відповідальність за результати своєї роботи.

Модель центру відповідальності – це система з власними входами та виходами. На вході формується вартість сировини, матеріалів, праці та різноманітних послуг, на виході – сільськогосподарська продукція, передана іншим центрам відповідальності підприємства або реалізована за кордон. Тому діяльність кожного центру відповідальності розглядається з точки зору ефективності [21].

Визначення меж і розміру відповідальності сприяє виникненню центрів відповідальності та центрів витрат. Тому доцільно виділити три типи центрів за характером обов'язків менеджерів: центри витрат, центри прибутку та центри інвестицій. У центрі витрат контролюються лише витрати, і, отже, звіти готуються на основі цих витрат. У центрі прибутку менеджери контролюють як витрати, так і результати, але звіти готуються на основі прибутку. В інвестиційному центрі здійснюється моніторинг витрат, результатів та інвестицій, а також готуються фінансові звіти за термінами окупності.

Отже, в умовах ринкової економіки формування собівартості сільськогосподарського виробництва набуває особливого значення, що пов'язано з галузевими особливостями сільського господарства та його місцем у системі різних галузей народного господарства. В Україні, де аграрний сектор є одним із провідних секторів економіки, дослідження проблем формування собівартості сільськогосподарського виробництва та методів їх зниження набуло особливої актуальності. Чим вище сума понесених витрат і рівень окупності їх витрат, тим більше прибутку отримує підприємство.

Висновки до розділу 1

1. Визначення собівартості виробництва різних видів продукції базується на загальних принципах планування та обліку, що виражається в

уніфікації об'єктів обліку витрат, статей витрат і методів їх розподілу. У плануванні та бухгалтерському обліку обчислюють і використовують у господарській роботі такі вартісні показники: собівартість усієї продукції, собівартість одиниці продукції, собівартість грошової одиниці вартості продукції.

2. Порівнюючи витрати та результати діяльності, можна оцінити ефективність бізнесу. У процесі впровадження підприємство може погасити понесені витрати, а якщо операція ефективна, підприємство може отримати прибуток. Чим вище сума понесених витрат і рівень окупності їх витрат, тим більше прибутку отримує підприємство.

3. Підприємницька діяльність пов'язана з витратами матеріальних і трудових ресурсів, вартість яких визначається ринком. У системі управління підприємством основним об'єктом є процес обліку, аналізу та контролю витрат усієї господарської діяльності та її видів, цілей і термінів виконання. Тільки комплексна програма скорочення витрат, а не окремі дії, може принести найбільший результат бізнесу. Кожен план може включати кілька проектів, реалізованих бізнесом у різні періоди часу, щоб зменшити витрати.

4. При калькулюванні собівартості дуже важливо дотримуватись певної послідовності калькулювання видів продукції та статей витрат. Визначення останнього розміру кожного об'єкта обліку починається з визначення витрат на оплату праці, амортизацію та поточне утримання обладнання, кормів.

5. Основні програми скорочення витрат: спрямовані на зниження трудомісткості бізнес-процесів; зміна принципів оплати праці персоналу; оптимізація продуктів і каналів збуту; оптимізація використання активів і капіталу; прагнення знизити закупівельні ціни; зміна технології.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

Досліджене нами сільськогосподарське підприємство спеціалізується на виробництві та реалізації сільськогосподарської продукції, його матеріально-технічна база є відносно повною, що забезпечує безперебійне ведення виробничо-господарської діяльності.

Основною метою цієї діяльності є задоволення споживчого попиту на сільськогосподарську продукцію і на цій основі отримання прибутку шляхом виробництва, переробки та реалізації продукції рослинництва.

Економіку характеризує лінійно-функціональна організаційна структура. Вона базується на принципах розподілу відповідальності та вертикального прийняття рішень (додаток А).

Склад землі відображається структурою, що характеризує процентні та динамічні зміни її складу. Від ефективності використання землі залежить ефективність масштабів виробництва, розвиток продуктивності праці і матеріального життя сільськогосподарського персоналу.

Аналіз забезпеченості земельних фондів наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Склад земельного фонду підприємства, 2018–2022 рр., га

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Сільськогосподарські угіддя, всього	100	115	115	124	134	34	134,0
в т.ч. рілля	100	115	115	124	134	34	134,0

Виходячи з таблиці 2.1 видно, що земельний фонд збільшився за досліджуваний період на 34 га (34,0 %). Загальна площа сільськогосподарських угідь представлена ріллею (100,0 %).

Трудові ресурси – це засіб ефективного використання засобів виробництва та можливість підвищити розвиток підприємства, конкурентоспроможність і продуктивність праці.

Проаналізуємо динаміку чисельності персоналу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка чисельності трудових ресурсів підприємства, 2018–2022 рр.,
осіб**

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Середньорічна кількість працівників	5	5	5	5	5	0	100,0
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві	5	5	5	5	5	0	100,0
у т. ч. в рослинництві	5	5	5	5	5	0	100,0

Відповідно до таблиці 2.2, порівнюючи 2022 рік відносно 2018 року, середньорічна чисельність трудових ресурсів залишилася незмінною. Всі працівники підприємства залучені до виконання робіт у галузі рослинництва.

Для того, бізнес міг ефективно працювати та отримувати більший фінансовий прибуток, вкрай доцільно вирішити проблему забезпечення достатнім капіталом. Це передбачає визначення та придбання джерел капіталу, якими можуть бути внутрішні або зовнішні запозичення. Хоча акціонерний капітал зазвичай є основним джерелом фінансового капіталу для більшості підприємств, доступ до кредиту також має вирішальне значення для того, щоб підприємства успішно працювали в ринковій економіці.

Проаналізуємо динаміку активів досліджуваного господарства у табл. 2.3.

Як свідчать дані табл. 2.3, у структурі переважають оборотні активи (71,6 %), їх динаміка мала тенденцію до зростання на 4348 тис. грн (54,0 %). Необоротні активи у структурі мають 28,4 %, а за 2018-2022 рр. вони підвищилися на 745 тис. грн (9,2 %).

Таблиця 2.3

Динаміка активів підприємства, 2018–2022 рр., тис. грн

Показники	Роки	2022 р. до 2018 р.
-----------	------	--------------------

	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Накопичені капітальні інвестиції	797	802	899	981	798	1	100,1
Основні засоби	7337	7645	7965	8582	8081	744	110,1
Необоротні активи	8134	8375	8645	9563	8879	745	109,2
Запаси	6947	7142	8765	8327	11370	4423	163,7
Поточні біологічні активи	487	495	501	506	506	19	103,9
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, послуги	524	347	287	135	166	-358	31,7
Гроші та їх еквіваленти	60	114	74	104	219	159	зб. у 3,6 рази
Витрати майбутніх періодів	40	132	224	434	145	105	зб. у 3,6 рази
Оборотні активи	8058	9012	9768	10451	12406	4348	154,0

До складу необоротних активів входять основні засоби, які збільшилися на 744 тис. грн (10,1 %) та накопичені капітальні інвестиції, які збільшилися на 1 тис. грн (0,1 %).

До складу оборотних активів входять запаси, які зросли на 4423 тис. грн (63,7 %), дебіторська заборгованість за продукцію, товари та послуги зменшилася на 358 тис. грн (68,3 %), грошові кошти та їх еквіваленти зросли на 159 тис. грн (у 3,6 рази), майбутні витрати зросли на 105 тис. грн (у 3,6 рази).

Зазначивши про зміни у структурі основних засобів, доцільно розглянути ефективність їх використання, яка проявляється у таких показниках як фондоддача, фондоозброєння, фондоємність та фондозабезпечення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка показників ефективності використання основних засобів підприємства, 2018–2022 рр.

Показники	Роки	2022 р. до 2018 р.
-----------	------	--------------------

	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Фондовіддача, грн	2,07	2,12	2,37	2,54	3,75	1,68	181,2
Фондоємність, грн	0,48	0,41	0,40	0,39	0,27	-0,21	56,3
Фондозабезпеченість, тис. грн	3,2	3,3	3,2	3,5	3,6	0,4	112,5
Фондоозброєність, тис. грн	40,4	43,2	44,8	47,2	52,7	12,3	130,4

Аналіз даних таблиці 2.4 показує, що ефективність використання основних фондів зросла, тобто рентабельність інвестицій зросла на 1,68 грн (81,2 %), що свідчить про ефективне використання основних фондів. Коефіцієнт фондоозброєності праці зріс на 30,4 %, тобто заробітна плата кожного працівника зросла.

Рівень використання оборотних коштів істотно впливає на фінансові результати виробничо-господарської діяльності досліджуваного підприємства. Для діагностики ефективного використання оборотних коштів розраховуємо показники, наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка показників забезпеченості та ефективності використання оборотних фондів підприємства, 2018–2022 рр.

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Забезпеченість основних фондів оборотними, грн	1,97	1,74	1,43	1,52	1,28	-0,69	65,0
Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	2,017	2,002	2,113	2,143	3,228	1,211	160,0
Тривалість одного обороту, днів	178	173	170	168	112	-66	62,9
Фондомісткість продукції, грн	0,50	0,46	0,48	0,47	0,31	-0,19	62,0

Аналіз табличних даних 2.5 свідчить про збільшення середньорічної вартості оборотних коштів на 23,2 %, тобто на 125,47 млн. грн, з них збільшення на 70,6 %, тобто на 2800 грн/га. Коефіцієнт оборотності

оборотних коштів у 2022 році становить 3,228, збільшившись на 1,211 порівняно з 2018 роком, тоді як цикл обороту скорочено зі 178 днів до 112 днів, що не відповідає особливостям сільського господарства та свідчить про вищу оборотність капіталу.

Крім того, фондомісткість має позитивну динаміку і протягом звітного року становив 0,31, що свідчить про покращення використання оборотних коштів економіки.

Спеціалізація залежить від структури грошових доходів і реалізації товарної сільськогосподарської продукції. Але сільське господарство виробляє значну частку нетоварної продукції, що відображається додатковими показниками: загальною структурою виробництва, витратами праці та виробництва, основними фондами.

Відповідно до таблиці 2.6 коефіцієнт спеціалізації становить 0,35, що свідчить про низький ступінь спеціалізації, тобто підприємство не зосереджується на одному продукті, а диверсифікує діяльність. Виробничий напрямок об'єкта дослідження – технічне зерно.

Таблиця 2.6

Визначення виробничого напрямку підприємства, 2018-2022 рр.

Назва галузі та продукції	Товарна продукція, тис. грн					В середньому за 5 роки	Структура, %	Місце продукції
	2018	2019	2020	2021	2022			
Пшениця озима	71,8	107,7	186,7	222,6	43,1	222,58	7,1	5
Кукурудза на зерно	179,5	86,2	359	430,8	28,7	430,8	13,7	3
Ячмінь ярий	71,8	71,8	201,1	287,2	100,5	287,2	9,1	4
Соняшник	351,8	215,4	337,5	911,9	445,2	911,86	29,0	2
Соя	1493,4	1033,9	1450,4	1292,4	804,2	1292,4	41,1	1
Всього	2168,3	1515,6	2168,3	1514,9	2462,5	3144,8	100,0	x

Для досягнення ресурсоекономічної ефективності вкрай необхідний пошук факторів впливу. Деякі вважають, що сільське господарство в розумних масштабах сприяє кращому використанню земельних і трудових

ресурсів, а також сприяє впровадженню і раціональній концентрації технології виробництва.

Досліджуване підприємство має вигідне географічне розташування, що сприяє збуту сільськогосподарської продукції. Якість ґрунту та клімат також відіграють важливу роль у успішному зборі врожаю. Однак ці успішні врожаї можливі лише за умови суворого дотримання всіх технічних процедур, пов'язаних з процесом вирощування. Ці процедури включають дотримання сівоzmіни, ретельне планування внесення добрив, правильну технологію вирощування, використання високоякісного насіння та садивного матеріалу, своєчасний і ефективний захист рослин від шкідників і бур'янів, а також правильне зберігання та переробку рослинної продукції.

Вивчення економічної діяльності передбачає аналіз конкретного періоду часу. Метою цього аналізу є оцінка основних результатів господарської діяльності та виробництва, оцінка виконання виробничих планів, ретельний аналіз цінової політики, вимірювання економічної рентабельності за допомогою системи показників. Крім того, він спрямований на кількісну оцінку та картографування доступних резервів для підвищення рентабельності та прибутку (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка ефективності діяльності підприємства, 2018-2022 рр.

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+;-)	відносне відхилення, %
Чистий дохід від реалізації, тис. грн	1074	2018	2758	3843	1894	820	176,4
Собівартість продукції, тис. грн	876	1347	1872	2860	1515	639	172,9
Чистий прибуток, тис. грн	198	671	886	983	379	181	191,4
Рівень рентабельності, %	22,6	49,8	47,3	34,4	25,0	2,4	x

Проаналізувавши дані у таблиці 2.7, доцільно зробити наступні висновки: у 2022 році чистий дохід від реалізації продукції зріс на 76,4 % порівняно з 2018 роком і склав 1894 тис. грн. Відповідно, чистий прибуток

також зріс на 91,4 %, досягнувши у 2022 році 379 тис. грн. Але й собівартість реалізованої сільськогосподарської продукції також зросла на 639 тис. грн (72,9 %). Рентабельність зросла на 2,4 в.п.

Проведення SWOT-аналізу бізнесу передбачає аналіз поточної ситуації бізнесу, а саме: оцінку зовнішніх і внутрішніх факторів, визначення конкурентних сильних і слабких сторін, прогнозування на майбутнє – прогнозування тенденцій розвитку аналізованих зовнішніх факторів, висування вимог і рекомендації, спрямовані на посилення переваг кожного фактора та подолання його недоліків.

		Стан зовнішнього середовища	
		<u>Можливості:</u> Розширення ринків збуту Розширення асортименту	<u>Загрози:</u> Зниження конкурентоздатності. Перепрофілювання господарства.
Стан внутрішнього середовища	<u>Сильні сторони:</u> Рівень цін. Імідж як партнера. Якість продукції. Кадровий потенціал.	Розширення ринків збуту за рахунок високого ділового іміджу, прийнятної рівня цін, високої якості продукції, гнучкої системи ціноутворення. Зниження собівартості.	Підтримувати високий діловий імідж, якість продукції і прийнятний рівень цін
	<u>Слабкі сторони:</u> Організація збуту. Використання нової техніки і нових технологій. Організація маркетингу.	Формування стратегії маркетингової діяльності товариства. Розширення ринків збуту за рахунок впровадження ефективного маркетингу.	Впровадження системи стратегічного управління, застосування нової техніки і технологій. Організація збуту.

Рис. 2.1. Матриця SWOT-аналізу для підприємства, 2018-2022 рр.

Отже, завдяки ретельному аналізу економічної діяльності підприємства за останні п'ять років стало очевидним, що господарство успішно адаптувалося до сучасних економічних умов і зараз входить до числа провідних сільськогосподарських малих підприємств. Проте ще є невикористані можливості для підвищення загальної економічної ефективності господарства.

2.2. Оцінка рівня виробничих витрат та собівартості продукції підприємства

Суть оптимізації витрат виробництва полягає в зниженні витрат різних виробничих ресурсів – не тільки матеріальних витрат, а й загальних витрат фінансових ресурсів, праці і навіть усієї сукупності ресурсів. Дані про структуру собівартості всебічно показують, які статті витрат мають найбільшу питому вагу та вирішальний вплив на формування їх рівнів. Враховуючи те, що суттєве зниження собівартості сільськогосподарської продукції можливе, по-перше, шляхом раціонального зниження собівартості цієї продукції, ця інформація є вкрай необхідною.

Необхідною умовою контролю за собівартістю продукції та визначення заходів щодо зниження собівартості продукції є аналіз собівартості продукції, що включає:

- аналіз зміни загальних витрат на виробництво всіх видів продукції та товарів;
- аналіз собівартості продукції в окремих галузях, у цілому по підприємству та окремому виробництві сільськогосподарських культур;
- оцінити виконання планового завдання зі зниження собівартості продукції та проаналізувати його поступову динаміку;
- визначити фактори та динаміку, що впливають на зміну собівартості окремих видів продукції та порівняти їх із планом;
- проаналізувати собівартість одиниці готової продукції за статтями витрат;
- визначити резерви та розробити рекомендації щодо зниження собівартості продукції.

Собівартість продукції сільського господарства складається з статей витрат з різним економічним змістом, які характеризують її структуру. Структура собівартості продукції характеризується відсотковим співвідношенням окремої статті витрат до повної собівартості продукції. Це залежить від особливостей кожної галузі сільського господарства та її виробничої спеціалізації, рівня технічної оснащеності та організації виробництва. Вивчення структури собівартості продукції дозволяє виявити

економічне значення окремих статей витрат і основні чинники, що формують їх рівні та динаміку.

За період 2018-2022 рр. у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах Синельниківського району зменшилась питома вага витрат на оплату праці з 8,3% у 2015 р. до 6,7% у 2019 р., відповідно скоротились витрати на відрахування на соціальні заходи з 3,1% до 1,5% (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Динаміка структури витрат на виробництво продукції у підприємстві,
2018-2022 рр., %**

Статті витрат	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Усього витрат	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Витрати на оплату праці	8,2	8,2	7,8	6,7	6,7
Відрахування на соціальні заходи	3,1	3,0	2,8	2,3	1,5
Матеріальні витрати – всього	<u>64,7</u> 100,0	<u>64,5</u> 100,0	<u>66,0</u> 100,0	<u>67,0</u> 100,0	<u>64,0</u> 100,0
у тому числі на:					
насіння і посадковий матеріал	15,0	16,0	14,9	14,5	13,8
іншу продукцію сільського господарства	18,3	21,8	19,4	20,0	20,5
мінеральні добрива	18,1	15,7	13,1	19,3	17,8
пальне і мастильні матеріали	13,8	13,6	14,4	13,0	11,4
електроенергію	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6
паливо й енергію	0,8	1,6	1,3	0,6	0,9
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	7,5	6,9	7,0	8,6	9,3
оплату послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями та інші матеріальні витрати	24,8	22,7	28,3	22,5	24,7
Амортизація	3,8	4,0	3,7	3,3	3,5
Інші операційні витрати	<u>20,2</u> 100,0	<u>20,3</u> 100,0	<u>19,7</u> 100,0	<u>20,7</u> 100,0	<u>24,3</u> 100,0

Для сільськогосподарської продукції підприємства структура собівартості різна, що зумовлено технологічними особливостями галузей і неоднаковою трудомісткістю виробництва.

Таблиця 2.9

Динаміка структури витрат у галузі рослинництва, 2018-2022 рр., %

Статті витрат	Роки					абсолютне відхилення, (+;-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Витрати на оплату праці	10,5	12,8	9,2	9,9	11,4	0,9
Відрахування на соціальні заходи	3,7	4,7	2,8	2,2	2,4	-1,3
Матеріальні витрати	56,9	52,8	59,0	53,5	50,5	-6,4
насіння та посадковий матеріал	13,5	13,8	11,7	7,7	10,8	-2,7
мінеральні добрива	8,1	9,2	10,1	9,4	8,7	0,6
нафтопродукти	19,5	10,6	18,6	15,7	14,9	-4,6
електроенергія	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0
запасні частини, будівельні матеріали для ремонту	4,5	6,4	6,0	6,8	14,7	10,2
оплата сторонніх послуг і робіт	9,5	11,8	11,5	11,2	11,8	2,3
Амортизація основних засобів	9,0	7,3	6,3	7,5	11,0	2
Інші витрати	20,0	22,5	22,7	27,0	24,7	4,7
Всього	100	100	100	100	100	0

У 2022 році в структурі собівартості продукції рослинництва досліджуваного підприємства найбільшу питому вагу становили матеріальні витрати – 50,5 %, з них найбільшу частку займали витрати на нафтопродукти – 14,9 %, вартість насіння та садивного матеріалу – 10,8%, запасні частини – 14,7 %. На інші види зборів припадає близько 10 %.

У структурі витрат за 2018-2022 роки загальна вартість матеріалів зменшилася на 6,4 в.п. Оплата зовнішніх робіт і послуг – зросла на 2,3 в.п. Частка заробітної плати дещо зросла на 0,9 в.п. Частка витрат на нафтопродукти знизилася на 4,5 в.п.

Загальні витрати в галузі рослинництва зросли, така динаміка відбулася за рахунок суттєвого зростання витрат на мінеральні добрива (у 2,4 рази), нафтопродуктів (на 71 %), запасних частини (у 7,2 рази). Для досліджуваного підприємства виробництво продукції рослинництва є економічно вигідним, оскільки від її реалізації підприємство отримує значно вищі прибутки.

Серед продукції рослинництва кукурудза на зерно і соняшник займають вагомі позиції в товарній структурі досліджуваного підприємства. Саме ці культури принесли найбільше прибутків у 2022 році.

Таблиця 2.10

Динаміка розміру статей витрат виробництва зернової кукурудзи у підприємстві, 2018-2022 рр.

Елементи витрат	Роки					відхилення 2022 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Витрати на 1 га, тис. грн						
Виробнича собівартість – всього	6,47	5,52	12,00	16,59	14,75	зб. у 2,3 рази
Прямі матеріальні витрати	4,88	4,11	7,37	9,84	6,13	125,6
насіння і посадковий матеріал	1,24	1,59	1,47	0,98	1,36	110,0
мінеральні добрива	0,56	0,83	0,81	1,49	1,25	зб. у 2,3 рази
нафтопродукти	1,68	0,71	3,84	3,11	2,48	147,9
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	0,91	0,62	0,64	1,22	2,07	зб. у 2,3 рази
інші матеріальні витрати	0,50	0,37	0,62	3,04	1,03	зб. у 2,0 рази
Прямі витрати на оплату праці	0,68	0,72	0,81	1,73	1,45	зб. у 2,1 рази
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	0,91	0,69	3,82	5,02	5,10	зб. у 5,6 рази
Витрати на 1 ц, грн						
Виробнича собівартість – всього	76,86	113,42	121,94	191,17	294,48	зб. у 3,8 рази
Прямі матеріальні витрати	57,97	84,45	74,92	113,35	122,44	зб. у 2,2 рази
насіння і посадковий матеріал	14,73	32,59	14,97	11,30	27,24	184,9
мінеральні добрива	6,60	17,08	8,22	17,21	25,01	зб. у 3,8 рази
нафтопродукти	19,95	14,51	38,98	35,81	49,60	зб. у 2,5 рази
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	10,79	12,75	6,47	14,04	41,25	зб. у 3,8 рази
інші матеріальні витрати	5,91	7,51	6,29	34,99	20,57	зб. у 3,5 рази
Прямі витрати на оплату праці	8,07	14,72	8,24	19,99	28,90	зб. у 3,6 рази
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	10,82	14,25	38,78	57,84	101,89	зб. у 9,4 рази

У розрахунку на 1 га, витрати виробництва зросли у 2,3 рази, а у розрахунку на 1 ц – у 3,8 рази, що є негативним явищем і свідчить про зменшення урожайності культури.

Матеріальні та грошові витрати можна значно скоротити за рахунок підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Рівень показників урожайності сільськогосподарських культур формується під комплексним впливом ряду взаємопов'язаних факторів різної інтенсивності та спрямованості. Тому на практиці необхідно досліджувати зв'язки між кількома ознаками одночасно.

Таблиця 2.11

**Динаміка розміру статей витрат виробництва соняшнику у
підприємстві, 2018-2022 рр.**

Елементи витрат	Роки					відхилення 2022 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Витрати на 1 га, тис. грн						
Виробнича собівартість – всього	6,46	4,19	9,78	12,84	15,52	зб. у 2,4 рази
Прямі матеріальні витрати	5,07	2,90	5,85	7,49	7,57	149,2
насіння і посадковий матеріал	1,69	0,89	1,58	1,81	1,97	116,3
мінеральні добрива	0,56	0,31	0,85	1,03	1,24	зб. у 2,2 рази
нафтопродукти	1,55	0,58	1,20	1,46	1,87	120,4
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	0,77	0,75	1,75	2,37	-	х
інші матеріальні витрати	0,50	0,36	0,46	0,82	2,49	зб. у 5,0 рази
Прямі витрати на оплату праці	0,40	0,66	0,54	0,98	1,32	зб. у 3,3 рази
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	0,98	0,63	3,39	4,37	6,63	зб. у 6,8 рази
Витрати на 1 ц, грн						
Виробнича собівартість – всього	184,71	162,03	315,33	398,65	523,63	зб. у 2,8 рази
Прямі матеріальні витрати	145,14	112,03	188,59	232,62	255,41	176,0
насіння і посадковий матеріал	48,49	34,49	50,99	56,20	66,53	137,2
мінеральні добрива	16,02	12,03	27,41	31,90	41,88	зб. у 2,6 рази
нафтопродукти	44,40	22,39	38,85	45,30	63,07	142,1
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	21,92	29,19	56,48	73,68	-	х
інші матеріальні витрати	14,30	13,92	14,86	25,54	83,93	зб. у 5,9 рази
Прямі витрати на оплату праці	11,56	25,63	17,51	30,31	44,65	зб. у 3,9 рази
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	28,01	24,37	109,24	135,72	223,57	зб. у 8,0 рази

Собівартість вирощування соняшнику також є досить дорогою, оскільки важливу роль у підвищенні врожайності олійних культур відіграють системи обробітку ґрунту та догляду за посівами, системи удобрення та захисту. Рослинам потрібно багато поживних речовин, тому необхідна велика кількість мінеральних добрив і органічних добрив. Вартість нафтопродуктів зросла на 20,4 % /га та 42,1% /га. На щастя, у 2022 році не було проектів, які б оплачували послуги та роботи сторонніх організацій. Зростання собівартості насіння соняшнику за 1 т перевищує зростання загальної собівартості, що свідчить про зниження врожайності культури (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Порівняння структури витрат при виробництві насіння соняшнику та
зерна кукурудзи у підприємстві, 2018-2022 рр., %**

Елементи витрат	Роки					відхилення 2022 р. до 2018 р., (+;-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Соняшник						
Виробнича собівартість – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	х
Прямі матеріальні витрати	78,6	69,1	59,8	58,4	48,8	-29,8
насіння і посадковий матеріал	26,3	21,3	16,2	14,1	12,7	-13,5
мінеральні добрива	8,7	7,4	8,7	8,0	8,0	-0,7
нафтопродукти	24,0	13,8	12,3	11,4	12,0	-12,0
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	11,9	18,0	17,9	18,5	х	-11,9
інші матеріальні витрати	7,7	8,6	4,7	6,4	16,0	8,3
Прямі витрати на оплату праці	6,3	15,8	5,6	7,6	8,5	2,3
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	15,2	15,0	34,6	34,0	42,7	27,5
Кукурудза						
Виробнича собівартість – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	х
Прямі матеріальні витрати	75,4	74,5	61,4	59,3	41,6	-33,8
насіння і посадковий матеріал	19,2	28,7	12,3	5,9	9,2	-9,9
мінеральні добрива	8,6	15,1	6,7	9,0	8,5	-0,1
нафтопродукти	26,0	12,8	32,0	18,7	16,8	-9,1
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	14,0	11,2	5,3	7,3	14,0	0,0
інші матеріальні витрати	7,7	6,6	5,2	18,3	7,0	-0,7
Прямі витрати на оплату праці	10,5	13,0	6,8	10,5	9,8	-0,7
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	14,1	12,6	31,8	30,3	34,6	20,5

Аналіз собівартості продукції здійснюється за статтями витрат, видами продукції, собівартістю 1 га посівної площі тощо, що дозволяє повніше виявити причини зміни рівня і складу собівартості сільськогосподарського виробництва та визначити величину резервів сільськогосподарського виробництва, їх зменшення. По-перше, необхідно розглянути структуру собівартості основної продукції в рослинництві, яку має враховувати господарство. Структура витрат також різниться залежно від типу культури.

Таким чином, частка витрат на насіння та садивний матеріал становить 12,7 % для соняшнику та 9,2 % для кукурудзи. Частка мінеральних добрив майже така ж – близько 8 %. Частка затрат праці кукурудзи – 9,8 % вища,

ніж соняшнику – 8,5 %. У 2018 році господарство вирощувало соняшник без послуг сторонніх організацій, і ці витрати становили 14 % у структурі собівартості кукурудзи.

Таблиця 2.13

Динаміка собівартості 1 ц сільськогосподарської продукції у підприємстві, 2018-2022 рр.

Вид продукції	Роки					відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	(+;-)	%
Виробнича собівартість							
Пшениця озима	115,4	101,2	166,1	190,2	292,0	176,6	зб. у 2,5 рази
Кукурудза на зерно	76,9	113,4	121,9	191,2	294,5	217,6	зб. у 3,8 рази
Ячмінь ярий	99,8	100,7	191,7	286,3	329,7	229,9	зб. у 3,3 рази
Соняшник	184,7	162,0	315,3	398,6	523,6	338,9	зб. у 2,8 рази
Соя	283,6	292,1	263,7	504,1	832,7	549,2	зб. у 2,9 рази
Собівартість реалізації							
Пшениця озима	133,1	147,3	179,1	2278,5	265,1	132,0	199,2
Кукурудза на зерно	87,0	161,9	138,3	199,4	230,8	143,8	зб. у 2,7 рази
Ячмінь ярий	98,4	146,2	182,2	261,6	321,8	223,4	зб. у 3,3 рази
Соняшник	180,2	263,4	258,1	405,8	447,3	267,1	зб. у 2,5 рази
Соя	347,2	422,0	299,5	574,7	824,3	477,1	зб. у 2,4 рази

Як свідчать дані, у 2022 р. порівняно з 2018 р. у досліджуваному підприємстві зменшення собівартості 1 ц не відбулося по жодному виду продукції. Найбільше у рослинництві зросла собівартість виробництва кукурудзи на зерно, а найменше зросла собівартість пшениці озимої.

Отже, основним шляхом зниження собівартості сільськогосподарської продукції є підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Основні витрати на вирощування сільськогосподарських культур здійснюються незалежно від урожайності та рівня продуктивності, а збільшення витрат пов'язане лише з придбанням додаткової продукції.

2.3. Аналіз ефективності використання витрат на виробництво та реалізацію продукції підприємства

Процес господарської діяльності є результатом взаємодії суміжних ресурсів, а його ефективність гарантується через їх оптимальне поєднання та використання. Структура ресурсів господарюючого суб'єкта відображає наявність, якість і попит на його ресурси, а також виражає взаємозв'язок і ефективність використання в процесі господарської діяльності. Для здійснення виробничої діяльності підприємствам необхідно залучати матеріальні, нематеріальні та трудові ресурси, що потребує певних витрат. Зменшення витрат є дуже актуальною проблемою для бізнесу.

Абсолютне зниження витрат може бути пов'язане із здійсненням заходів щодо зниження норм витрати ресурсів, підвищення ефективності їх використання або може відбуватися за рахунок скорочення виробництва. Тому доцільно аналізувати питому собівартість одиниці готової продукції, товарної продукції на гривню, тобто ресурсомісткість.

Зниження ресурсомісткості є сигналом підвищення ефективності використання ресурсів, тобто з одиничних ресурсів виходить більше готової продукції, що кількісно виражається величиною, зворотною показнику ресурсомісткості – приросту ресурсовіддачі.

Показники ефективності використання ресурсів використовуються для оцінки ефективності діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. Підприємства прагнуть впроваджувати у свою діяльність досягнення сучасного науково-технічного прогресу, отримувати максимальну віддачу від залучених ресурсів, виробляти товари та надавати послуги з найменшими витратами, що, крім підвищення ефективності діяльності, також дає можливість підприємствам отримати певні конкурентні переваги. Тому скорочення витрат є проблемою для всіх підприємств.

Одним з основних показників ефективності використання витрат підприємства є відношення їх до вартості виробленої продукції. У 2022 р. у розрахунку на 1 грн продукції рослинництва було витрачено 0,61 грн витрат, але ця цифра зменшилась за досліджуваний період на 35 %.

Таблиця 2.14

**Динаміка структури виробничих витрат у розрахунку на 1 грн валової
продукції підприємства, 2018-2022 рр.**

Продукція	Роки					відхилення 2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Продукція рослинництва – всього	0,95	0,83	0,70	0,28	0,61	64,5
у т. ч.: зернові та зернобобові	0,73	0,69	0,53	0,46	0,77	104,6
з них: пшениця озима	0,79	0,53	0,65	0,06	0,54	68,6
кукурудза на зерно	0,73	0,82	0,50	0,58	1,05	142,8
ячмінь ярий	0,62	0,59	0,78	0,95	0,73	117,6
горох	0,68	0,57	0,33	0,41	0,50	73,9
овес	0,69	-	-	1,27	0,82	118,5
Соняшник	0,53	0,44	0,43	0,44	0,64	120,6
Соя	-	0,61	0,39	0,57	0,77	x

Динаміка матеріаломісткості сільськогосподарської продукції за досліджуваний період у досліджуваному підприємстві є переважно негативною (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Динаміка матеріаломісткості сільськогосподарської продукції
підприємства, 2018-2022 рр.**

Показники	Роки					відхилення 2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Матеріаломісткість на 1 га, грн						
Пшениця	2150,8	2410,8	3846,1	4891,2	5119,1	зб. у 2,4 рази
Кукурудза на зерно	4882,3	4109,8	7374,3	9837,0	6132,5	125,6
Ячмінь	1640,9	1887,8	3286,8	4222,5	4275,7	зб. у 2,6 рази
Соняшник	5073,1	2895,7	5848,3	6751,2	7569,6	149,2
Соя	3119,0	4422,2	3840,6	6386,8	3507,3	112,4
Матеріаломісткість на 1 ц продукції, грн						
Пшениця	75,6	57,5	79,8	95,7	113,6	150,3
Кукурудза на зерно	58,0	84,4	74,9	113,3	122,4	зб. у 2,1 рази
Ячмінь	67,1	60,3	86,0	133,5	149,1	зб. у 2,2 рази
Соняшник	145,1	112,0	188,6	232,6	255,4	176,0
Соя	219,8	218,6	199,1	289,4	303,5	138,1

За період 2018-2022 рр. розмір матеріальних витрат у розрахунку на 1 га найбільше зріс по вирощуванню ячменю – у 2,6 рази та пшениці – у 2,4 рази та по цим культурам найменші матеріальні витрати на 1 ц продукції –

відповідно у 2,2 рази та 50,3 %, найменші витрати на 1 га по вирощуванню сої – 12,4 %, проте на 1 ц – найбільші – 303,5 грн.

Вагомим напрямом ресурсозбереження є зниження затрат праці в сільському господарстві та заміна їх механізацією та автоматизацією, що сприяє зниженню затрат праці на одиницю продукції. Отже, зарплатомісткість є однією з основних складових собівартості продукції (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

**Динаміка зарплатомісткості сільськогосподарської продукції
підприємства, 2018-2022 рр.**

Показники	Роки					відхилення 2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Зарплатомісткість на 1 га, грн						
Пшениця	488,2	852,4	652,7	904,6	1522,6	зб. у 3,1 рази
Кукурудза на зерно	679,9	716,5	811,5	1734,8	1447,5	зб. у 2,1 рази
Ячмінь	344,7	650,2	550,9	856,8	1181,8	зб. у 3,4рази
Соняшник	404,2	662,6	543,0	879,7	1323,3	зб. у 3,3 рази
Соя	404,8	766,7	565,2	877,4	1248,2	зб. у 3,1 рази
Зарплатомісткість на 1 ц, грн						
Пшениця	17,2	20,3	13,5	17,7	33,8	197,0
Кукурудза на зерно	8,1	14,7	8,2	20,0	28,9	зб. у 3,6 рази
Ячмінь	14,1	20,8	14,4	27,1	41,2	зб. у 2,9 рази
Соняшник	11,6	25,6	17,5	30,3	44,7	зб. у 3,8 рази
Соя	28,5	37,9	29,3	39,8	108,0	зб. у 3,7 рази

Найбільші можливості для економії ресурсів у сільському господарстві мають ті, які становлять найбільшу частку в структурі собівартості продукції рослинництва — це витрати на нафтопродукти. Звісно, зростання вартості закупівлі нафтопродуктів можна пояснити постійним зростанням цін на них, але застосування передових технологій посіву, догляду за посівами та збирання дозволило зменшити їх фізичні обсяги та урожайність.

Таблиця 2.17

**Динаміка паливоємності виробництва сільськогосподарської продукції
підприємства, 2018-2022 рр.**

Показники	Роки					відхилення 2022 р. у % до
	2018	2019	2020	2021	2022	

						2018 р.
Витрати нафтопродуктів на 1 га, грн						
Пшениця	793,9	641,8	1214,8	1194,4	1752,5	зб. у 2,2 рази
Кукурудза на зерно	1679,9	706,3	3836,6	3107,9	2484,1	147,9
Ячмінь	739,7	551,3	1226,4	1229,1	1585,3	зб. у 2,1 рази
Соняшник	447,4	640,0	921,1	1500,0	1725,0	зб. у 3,9 рази
Соя	642,9	722,2	1115,9	1179,2	1168,2	181,7
Витрати нафтопродуктів на 1 ц продукції, грн						
Пшениця	27,9	15,3	25,2	23,4	38,9	139,4
Кукурудза на зерно	19,9	14,5	39,0	35,8	49,6	зб. у 2,5 рази
Ячмінь	30,3	17,6	32,1	38,9	55,3	182,7
Соняшник	28,7	24,4	28,9	65,9	58,4	зб. у 2,0 рази
Соя	45,3	35,7	57,9	53,4	101,1	зб. у 2,2 рази

За період 2018-2022 рр. спостерігається негативна динаміка витрат нафтопродуктів – у 3,6 рази зросли загальні витрати на вирощування соняшнику та у 4,7 рази на сою, проте у розрахунку на 1 ц – вони зросли у 2 і 2,2 рази відповідно. Найменша паливоємність 1 ц продукції у 2018 р. була по у рослинництві по пшениці – 38,9 грн/ц.

Основними показниками, що характеризують ефективність господарської діяльності господарства, є прибуток і рівень рентабельності. Результати розрахунків показують, що рентабельність виробництва практично по всіх видах продукції має переважно позитивну динаміку, при цьому вплив ціни реалізації на продуктивність має переважно позитивні тенденції, тоді як собівартість негативно впливає на продуктивність (табл. 2.18).

У сільському господарстві величина прибутку залежить від кількості та якості реалізованої продукції, структури, рівня собівартості та фактичної ціни реалізації.

Прибутковим у 2022 році було рослинництво. Найбільш рентабельними культурами стали пшениця – 102,8 % та соняшник – 84 %.

На цей продукт припадає найбільша частка виробництва та продажів, а отже, така динаміка позитивно впливає на прибутковість усієї економіки. Собівартість негативно впливає на ефективність виробництва різних культур, серед яких найбільший вплив має соняшник, який досягає 272,8 в.п. При

виробництві різноманітної продукції рентабельність забезпечується за рахунок зростання цін.

Таблиця 2.18

Факторний аналіз рівня рентабельності сільськогосподарської продукції підприємства, 2018-2022 рр.

Вид продукції	Ціна 1 ц, грн		Собівартість реалізації 1 ц, грн		Рівень рентабельності, %		Відхилення 2022 р. від 2018 р. (+;-)		
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	загальне	у тому числі за рахунок:	
								ціни	собівартості
Зернові та зернобобові	125,6	407,5	102,4	242,6	22,6	67,9	45,3	275,3	-230,0
Пшениця озима	145,8	537,6	133,1	265,1	9,6	102,8	93,3	294,4	-201,1
Кукурудза на зерно	104,9	281,2	87,0	230,8	20,5	21,8	1,3	202,6	-201,2
Ячмінь ярий	160,1	450,0	98,4	321,8	62,8	39,9	-22,9	294,7	-317,6
Соя	120,0	382,4	120,0	368,0	0,0	3,9	3,9	218,7	-214,8
Соняшник	350,1	823,1	180,2	447,3	94,3	84,0	-10,3	262,5	-272,8

Отже, розмір прибутку у розрахунку на 1 ц продукції в господарстві має переважно позитивну динаміку, насамперед за рахунок зменшення собівартості та зростання цін (табл. 2.19).

Найбільший розмір прибутку у 2022 р., у досліджуваному підприємстві, у розрахунку на 1 ц виробленої продукції одержали у підприємстві по вирощуванню ячменю ярого – 294,7 грн на 1 ц, пшениці – 294,4 грн на 1 ц, соняшнику - 262,5 грн на 1 ц.

Позитивний вплив зниження собівартості на масштаби економічного прибутку спостерігається лише для овочівництва. Збільшення прибутку від усіх видів продукції рослинництва відбувається за рахунок зростання цін, а не падіння собівартості.

Таблиця 2.19

Вплив чинників на зміну рівня розміру прибутку по видам продукції підприємства, 2018-2022 рр.

Вид продукції	Ціна 1 ц, грн	Собівартість реалізації 1 ц,	Прибуток у розрахунку на	Відхилення прибутку 2022 р. від 2018 р.,
---------------	---------------	------------------------------	--------------------------	--

			грн		1 ц, грн		грн (+;-)		
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	загал- льне	за рахунок	
								ціни 1 ц	собівар- тості 1 ц
Зернові та зернобобові	125,6	399,5	102,4	242,6	23,2	156,8	133,6	273,9	-140,2
Пшениця озима	145,8	537,6	133,1	265,1	12,7	272,5	259,8	391,8	-132,0
Кукурудза на зерно	104,9	281,2	87,0	230,8	17,8	50,3	32,5	176,3	-143,8
Ячмінь	160,1	450,0	98,4	321,8	61,8	128,2	66,5	289,9	-223,4
Соя	120,0	382,4	120,0	368,0	0,0	14,4	14,4	262,4	-248,0
Соняшник	350,1	823,1	180,2	447,3	169,9	375,7	205,9	473,0	-267,1

Отже, аналіз прибутковості свідчить, що в цілому спостерігається стабільна динаміка прибутковості та рентабельності (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Динаміка прибутковості та рівня рентабельності виробництва продукції підприємства, 2018-2022 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р., (+;-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Озима пшениця	159,0	995,0	2142,0	3219,0	7338,8	7179,8
Кукурудза на зерно	764,0	-1346,0	3931,0	8527,0	1967,8	1203,8
Ячмінь ярий	371,0	277,0	181,0	382,0	1167,0	796,0
Соняшник	2488,0	1756,0	6819,0	8969,0	8002,6	5514,6
Соя	0,0	104,0	396,0	686,0	276,0	276,0
Рівень рентабельності (збитковості), %						
Озима пшениця	9,6	29,1	43,3	44,8	102,8	93,3
Кукурудза на зерно	20,5	-14,9	76,6	65,9	21,8	1,3
Ячмінь ярий	62,8	17,3	34,6	15,7	39,9	-22,9
Соняшник	94,3	38,8	185,8	120,8	84,0	-10,3
Соя	-	13,6	125,3	53,8	31,8	х

Отже, у підприємстві зростає собівартість продукції, основну питому вагу в структурі собівартості продукції займають витрати, пов'язані з придбанням ресурсів, але крім цього економія використовується для реалізації та просування продукції, що дуже важливо в економічних умовах.

Висновки до розділу 2

1. Управління витратами є одним із найважливіших і складних питань у діяльності керівника підприємства. З ієрархічної та динамічної точки зору розмір зборів залежить від прибутків чи збитків окремого суб'єкта

господарювання та ефективності формування національного доходу країни. Щоб досягти довгострокової конкурентоспроможності, необхідно провести ретельний аналіз зовнішнього та внутрішнього операційного середовища. Результати цього аналізу використовуються для прогнозування виробничих витрат, визначення можливостей зниження витрат і цін на продукцію.

2. Ефективність сільськогосподарських витрат залежить від величини отриманого прибутку, а у видатковій гривні – рентабельності. Тобто основними факторами, що впливають на рівень рентабельності, є ціна реалізації та рівень собівартості, що відображено в наступних тенденціях: якщо собівартість центнера товару нижча від ціни реалізації, то за будь-якої собівартості кожен один відсоток ціни збільшення підвищує рівень рентабельності; при аналогічних рівнях цін кожен відсоток зниження витрат на виробництво також може забезпечити збільшення рентабельності.

3. Вибір основних оціночних показників залежить від обраної стратегії підприємства і способу формування конкурентних переваг його продукції на ринку. При стратегічній орієнтації на підвищення ринкової вартості підприємства основними оціночними показниками ефективності управління витратами мають бути показники вартості капіталу підприємства, обсяг дисконтованих грошових потоків, сума створеної на підприємстві цінності, відносні показники питомих витрат, які взаємопов'язані з показниками рентабельності і є зворотними до них. При цьому можуть використовуватись як абсолютні показники, так і відносні стосовно суми вкладених витрат.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

3.1. Удосконалення механізму управління виробничими витратами підприємства

Досліджуване підприємство – складний комплекс, який функціонує завдяки правильним механізмам управління. Об'єкт дослідження, що відображається у собівартості продукції, є відповідним механізмом управління. Але важливий не механізм, а система управління. Система управління є більш широкою, охоплює суб'єкти та об'єкти управління, а також усі зв'язки всередині та поза системою.

Таблиця 3.1

Системний підхід до менеджменту виробничих витрат підприємства

Назва	Зміст
Системовизначаючі властивості	
Ієрархічність	деякі елементи системи управління витрат належать одночасно до декількох систем управління підприємством
Повнота	система охоплює потрібну кількість елементів, які є взаємодоповнюючі та забезпечують ефективність процесу управління виробничими витратами.
Детермінованість	система функціонує під впливом факторів при наявності причинно-наслідкових зв'язків.
Синергічність	система управління витратами має певні властивості особливості, що не характерні окремим елементам.
Системні характеристики	
Адаптивність	підготовленість системи управління витрат до впливу зовнішніх змін
Динамічність	часові зміни
Надійність	безперервність робочого процесу при порушенні елементів
Емерджентність	центри відповідальності мають деякі конкретні цілі діяльності, однак вони не суперечать і забезпечують ефективне управління витратами
Цілісність	не елементи створюють систему управління витратами, а система формується за відношенням до елементів
Взаємозалежність	взаємодія з іншими системами та елементами управління
Цілеспрямованість	управління витратами як складова результативної діяльності
Освіченість	здібність вдосконалюватися відносно змін навколишнього середовища

Основною метою системи управління витратами має бути встановлення оптимальної структури, масштабу. Це гарантує ефективність і прибутковість виробничої діяльності. Його успіх залежить від його здатності визначати та використовувати резерви для зниження витрат, а також формулювання та реалізації вартості продукту. Крім того, це забезпечує контроль витрат.

Система управління витратами виробництва складається з різних компонентів, таких як фінансовий менеджмент, центр витрат, собівартість продукції, планування, аналіз, організація, координація, облік, контроль витрат, стимулювання оптимізації витрат (рис. 3.1).

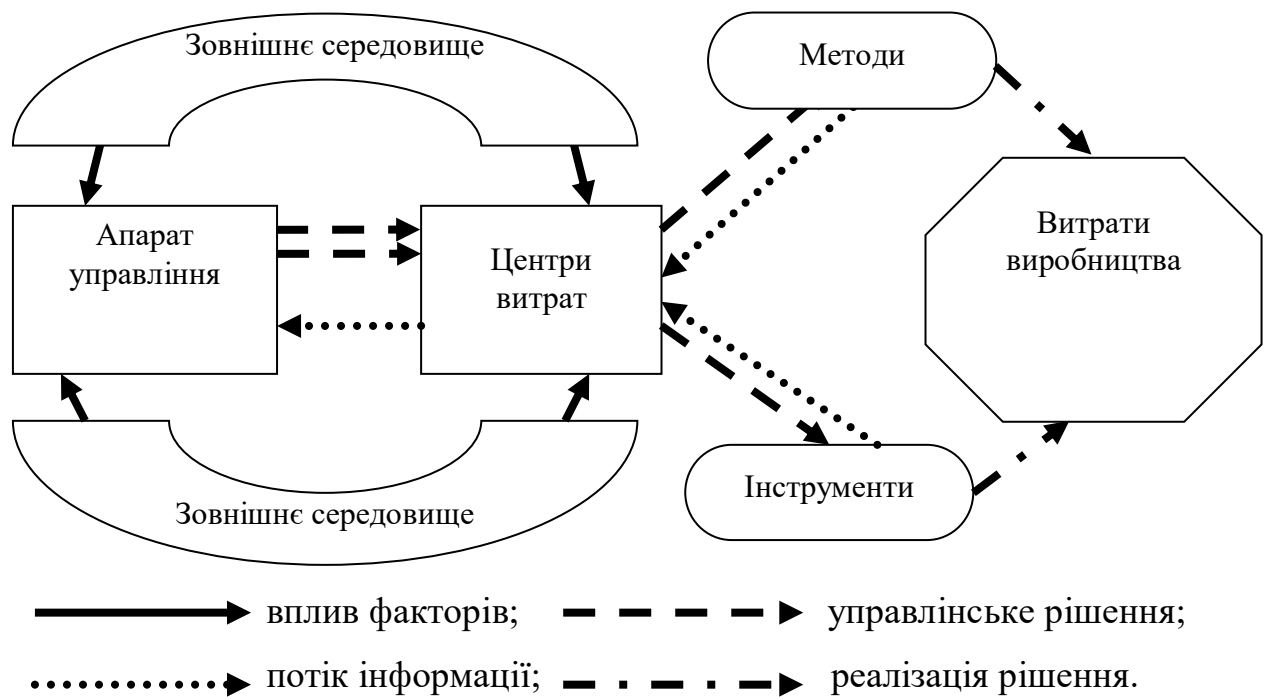

Рис. 3.1. Проектна модель системи управління виробничими витратами підприємства, 2024-2027 рр.

Основою функціонування системи управління витратами є інформація про виробничу діяльність та зовнішні зміни. Результатом є раціональність системи управління витратами, яка формує та гарантує ефективність діяльності підприємства. Найважливішим елементом системи управління витратами виробництва є центр витрат. Процес їх формування пов'язаний з

класифікацією виробничих витрат і поділом контрольованих процесів управління та неконтрольованих процесів управління відповідно до прямих витрат і непрямих витрат процесу виробництва.

Центр витрат є об'єктом управління витратними засобами контролю та основними об'єктами контролю. Вона реалізує функції системи управління витратами, а функції системи управління витратами реалізуються через певні методи та засоби.

Особливістю створення центру відповідальності є вдосконалення фінансової структури шляхом аналізу та коригування організаційної структури. Певні елементи організаційної структури зберігаються та передаються до фінансової структури, тоді як інші елементи консолідуються або перерозподіляються іншим компонентам. Основним принципом групового розподілу праці є контрольованість витрат.

Слід зазначити, що на даний час в підприємстві функціонують такі елементи, як фінансово-господарські відділи, статті витрат яких прописані в облікових політиках або визначені у фінансово-статистичних звітах. Проте функціональність окремих елементів не забезпечує ефективності всієї системи управління витратами.

Системний підхід до ефективного формування факторів не створює механізму раціонального управління витратами виробництва, оскільки основне місце функціонування системи управління витратами займають взаємозв'язки.

Як свідчать результати дослідження, система управління витратами досліджуваного підприємства ще не сформована, а лише окремі елементи є не дуже ефективними. Одночасно підприємство веде фінансовий облік, калькулює вихід і загальну собівартість сільськогосподарської продукції, формує фінансову та статистичну звітність. Тому створення системи управління витратами має базуватися на існуючому інформаційному потоці системи управління витратами.

Проаналізувавши управлінські та організаційні умови функціонування, ми розробили алгоритм ефективної системи управління витратами на сільськогосподарську продукцію (рис. 3.2).

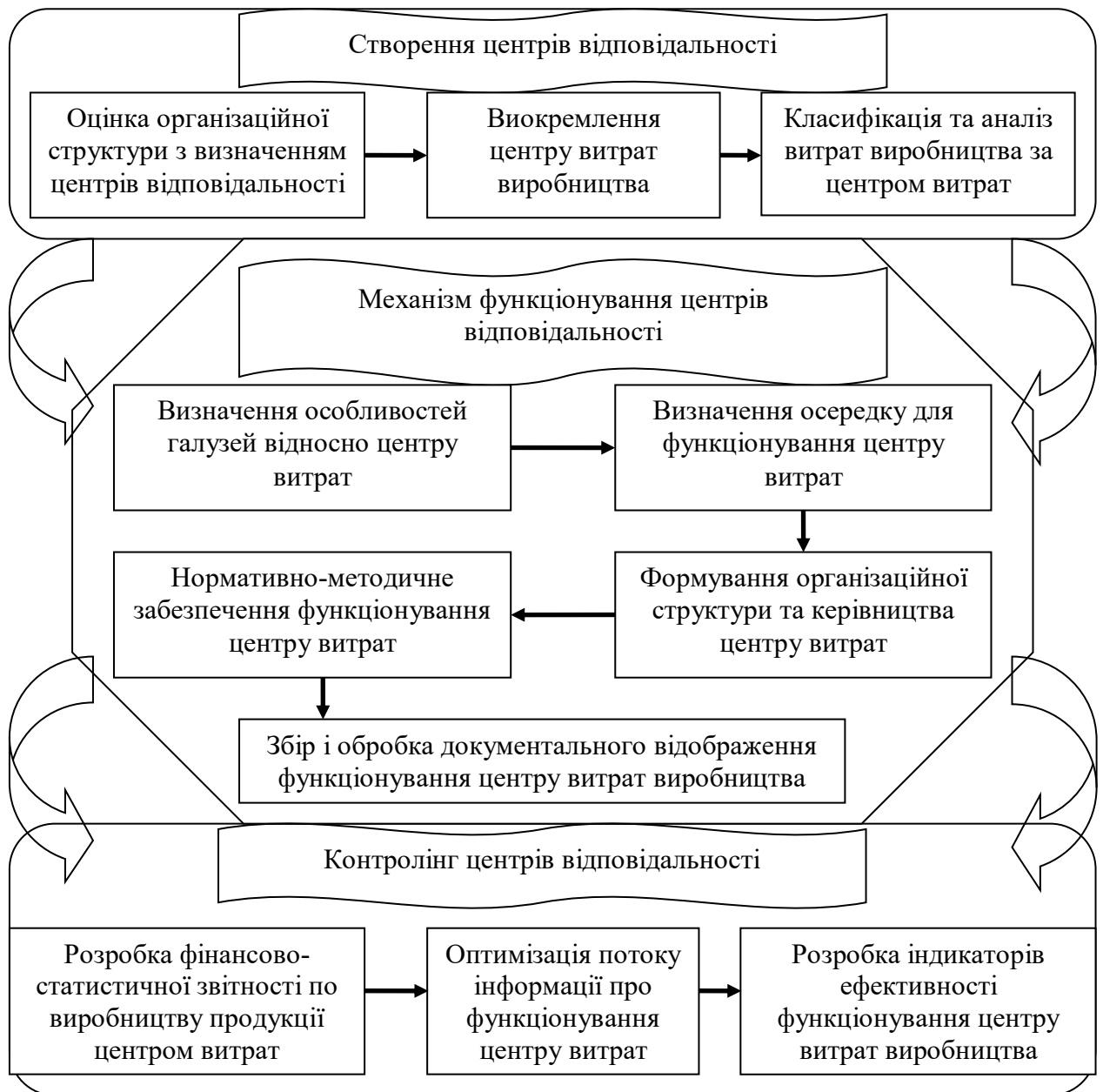

Рис. 3.2. Алгоритм формування системи управління виробничими витратами у підприємстві, 2024-2027 рр.

Перший етап – визначення організаційної структури центру відповідальності. Зміст оцінювання включає знайомство з організаційною структурою та висвітлення принципу центру відповідальності.

На першому етапі необхідно вирішити такі завдання:

- 1) визначити організаційно-економічні умови ведення господарської діяльності;
- 2) планування навчального процесу та механізми стимулювання працівників.

Другий етап полягає в ізоляції центру витрат виробництва, включаючи ознайомлення з фінансовою структурою, удосконалення фінансової структури та розподіл центрів відповідальності.

На другому етапі необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) вибір центру відповідальності;
- 2) налаштувати та покращити фінансову структуру відповідно до організаційної структури.

Третій етап, класифікаційний аналіз витрат виробництва, передбачає визначення та оцінку контрольних показників за центром відповідальності.

На ньому рекомендується реалізувати:

- 1) розділити витрати виробництва на неконтрольовані витрати та контрольовані витрати в межах центру відповідальності;
- 2) розробити методику розподілу непрямих виробничих витрат між центрами відповідальності;
- 3) визначити спосіб формування трансфертної ціни;
- 4) визначити склад і кількість продукції, що передається в інші підрозділи.

Четвертий етап — визначення галузевих характеристик, що стосуються центру витрат, у тому числі уточнення обсягу відповідальності керівників виробничих підрозділів і працівників за технологію виробництва та якість продукції.

На етапі 4 необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) визначити склад і структуру собівартості продукції за процесом;
- 2) поступово перерозподіляти технічні процеси та призначати персонал, відповідальний за впровадження;
- 3) персоніфікація процесуальних обов'язків.

На п'ятому етапі уточнення операційного центру передбачає встановлення горизонтальних і вертикальних зв'язків з центром відповідальності.

На 5 етапі рекомендується:

- 1) формувати та оптимізувати комунікаційні відносини між центрами відповідальності;
- 2) положення про затвердження діяльності підрозділу.

Етап 6: формування організаційної структури та управління, що передбачає перерозподіл виробничих функцій і відповідальності.

На етапі 6 знадобиться:

- 1) призначити відповідальну особу за процес;
- 2) встановити коло обов'язків працівника.

Етап 7. Контрольно-методична підтримка центру витрат повинна включати оцінку та коригування нормативів витрат і формування інформаційного потоку відхилень.

На 7 етапі:

- 1) оцінити зміст стандартів і нормативних документів на технічні операції, технологічні процеси та фактори виробництва;
- 2) пропорційний аналіз специфікацій і стандартів на кожному етапі технічного процесу.

Етап 8: Збір та обробка документів, що відображають операції виробничого центру витрат, включаючи дослідження існуючих систем документообігу для визначення рівня інформаційної підтримки рішень щодо управління витратами виробництва.

На 8 етапі необхідно виконати:

- 1) розрахувати всі витрати виробництва;
- 2) розробити форму та зміст робочих документів.

Етап 9. Центр витрат складає фінансову та статистичну звітність, включаючи таблиці та затверджує звіти у вигляді внутрішніх документів.

На дев'ятому етапі необхідно виконати:

- 1) розподілити форму звітності відповідно до встановленого центру відповідальності;
- 2) визначити контрольні показники та підсумкові форми звіту;
- 3) розробити, затвердити та ввести в дію правила внутрішнього розпорядку та інструкції з діловодства.

Етап 10: оптимізація потоку оперативної інформації, систематизація потоку інформації на основі діяльності центру відповідальності та демонстрація результатів прийняття ефективних рішень у процесі управління витратами.

Етап 10 стосується наступних завдань:

- 1) встановлення процедур збору та обробки даних, узагальнення комплексних показників і прийняття рішень щодо управління витратами;
- 2) оцінка звітної інформації, погодженої центром відповідальності;
- 3) умови та процедури затвердження та подання центром відповідальності.

Етап 11: розробка показників ефективності, включаючи встановлення показників ефективності для центрів відповідальності на основі завдань.

На етапі 11 рекомендується реалізувати:

- 1) розподілити показники за видами діяльності центру відповідальності;
- 2) продемонструвати показники ефективності центру відповідальності у виконанні визначених функцій та міжвідомчих відносин.

Розроблений алгоритм складається з 3 модулів: створення центру відповідальності, механізм центру відповідальності, управління центром відповідальності, що охоплює 11 етапів, і детальне вирішення 4 завдань.

Розподіл праці для створення центру відповідальності є підготовчим етапом, який поділяється на три етапи, основним змістом яких є оцінка структури, складу та рівня контролю витрат виробництва, вивчення організаційної структури, центрів відповідальності.

Варто зазначити, що на першому етапі обговорення для оцінки організаційної структури було проаналізовано не лише склад виробничих підрозділів, а й їхнє географічне положення, розміщення та ступінь участі в сільськогосподарському виробництві. Важливість врахування як природних факторів, так і деталей технічних процесів визначає специфіку аграрного сектора. Тому в основі першого блоку лежить вирішення завдань, необхідних для формування елементів створення ефективної системи.

Другий блок в основному передбачає встановлення взаємозв'язків між елементами, сформованими в першому блоці, для формування ефективної системи управління витратами. Дослідження демонструють важливість інформаційних комунікацій і те, що інформаційні відносини є найважливішим важелем впливу на внутрішні фактори ефективних систем управління витратами.

Заключним етапом у процесі створення ефективної системи управління витратами є розробка спеціальних показників для центрів витрат. Основним завданням третього блоку є формування найкращого інформаційного потоку від менеджерів до центрів відповідальності для забезпечення ефективності системи управління витратами.

Таким чином, управління витратами виробництва підприємства відіграватиме повну роль у створенні комплексної системи управління витратами. Для цього необхідно розглянути вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, розглянути конкретну ситуацію існуючої системи управління, проаналізувати організаційну структуру підприємства. При системному плануванні вдосконалення господарської діяльності, лише шляхом децентралізованого прийняття управлінських рішень, якісного та оперативного інформаційного потоку, ефективної та своєчасної роботи виробничих центрів витрат, оптимізації часу та ресурсів, заохочення керувати обліковими процесами та своєчасно та розумно запроваджувати звіти та форми документообігу.

3.2. Оптимізація виробничих витрат та вибір бізнес-процесів підприємства

Одним із напрямів оптимізації собівартості сільськогосподарського виробництва є використання агропромислового комплексу для протидії механізму витрат – методу функціонування комплексу економічних стимулів і заходів стимулювання в системі господарського механізму, з метою забезпечення зменшення питомих витрат на виробництво, що призводить до збільшення випуску продукції на одиницю ресурсного потенціалу, підвищення якості та збільшення масової споживчої вартості. Тобто цілісне та комплексне функціонування елементів господарського апарату АПК (планування, господарський облік, організаційні системи, оплата та стимулювання праці, ціноутворення, фінансово-кредитні механізми), спрямоване на досягнення зазначених вище цілей, і в той же час як елементи механізму запобігання витратам вступають в дію.

На рівні підприємства особлива роль у зниженні витрат належить плануванню оптимальних галузевих структур із застосуванням методів багатоцільової оптимізації. При цьому один із неоптимальних варіантів плану розраховується за критеріями мінімуму виробництва або зниження собівартості. Результати кожного рішення аналізуються, порівнюються з іншими варіантами оптимального плану, отриманого на основі таких критеріїв, як максимальний прибуток, загальний дохід тощо, і на основі цього формулюється найбільш прийнятний план, який допоможе збільшити дохід сільського господарства завдяки збільшенню випуску та продажу продукції, покращенню якості продукції та скороченню витрат. Слід звернути увагу на просування та застосування типових ресурсозберігаючих маловідходних та безвідходних технологій.

Основним завданням антивитратного механізму є пошук резервів, що знижують собівартість продукції. Водночас слід зазначити, що поняття

«зниження витрат» тут слід розуміти в широкому значенні: не тільки абсолютне скорочення (якого може бути неможливо досягти, оскільки на нього сильно впливають зовнішні чинники), а й відносний – порівняно з іншими підприємствами в тих самих умовах.

Скористаємося економіко-статистичним методом, а саме моделями тренду для прогнозування рівня виробничих витрат на 1 грн валової продукції підприємства у майбутньому.

Щоб дослідити лінію регресії потрібно за допомогою MS Excel побудувати діаграму по даним наведеним у табл. 3.2 та додати лінію тренду.

Таблиця 3.2

Динаміка виробничих витрат на 1 грн валової продукції підприємства

Показник	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
виробничі витрати на 1 грн валової продукції, грн	0,95	0,83	0,70	0,28	0,61

Проаналізувавши отримані оцінки параметрів рівняння лінійного тренду (додаток Б), можна зробити висновок, що найбільш точно моделює рівняння поліноміальна функція $R^2=0,6827$ при умові, що:

$$y = 0,0436x^2 - 0,3844x + 1,348$$

Порівнюючи загальний рівень виробничих витрат на 1 грн валової продукції, спрогнозуємо приблизну їх кількість на короткостроковий період:

$$y = 0,0436 \cdot 25 - 0,3844 \cdot 5 + 1,348$$

Таким чином, найкраще задовольняє умови моделей тренду поліноміальна функція, при якій виробничі витрати на 1 грн валової продукції підприємства становитимуть у майбутньому – 0,52 грн, що свідчить про позитивну динаміку для підприємства.

Важливу роль у забезпеченні економічності всього господарського механізму має відігравати ціноутворення. На жаль, в економічному управлінні виробництвом не враховується роль ціни як важливого інструменту виправдання об'єктивно розумних витрат. Тому ціна розглядається як інструмент відшкодування витрат, а не управління

витратами. Враховуючи, що однією з головних функцій ціни є кількісне вираження вартості товару, ціна повинна бути об'єктивним обов'язковим стандартом на рівні собівартості (вимірювача споживання), що наказує всім господарським, виробничим і управлінським ланкам запроваджувати жорсткі економічні системи які вже знаходяться на початку етапу плану.

Важливими об'єктами противитратного механізму є виробничі формування, де відображаються всі його елементи, безпосередньо виробляється продукція і формуються витрати.

На рівні підприємства і їхніх структурних підрозділів противитратний механізм функціонує, відповідно, у системі внутрішньогосподарського розрахунку. Як свідчить досвід, у сільському господарстві системи госпрозрахунку не здатні забезпечувати скорочення ресурсомісткості виробництва і собівартості продукції через відсутність комплексності впровадження і взаємодії елементів госпрозрахунку, цільової спрямованості їх функціонування.

Перш за все, це стосується системи матеріального стимулювання, здатної акумулювати в собі дію всіх елементів антивидаткового механізму. Проте широко розповсюдженою формою управління є управління за витратним методом, метою якого є забезпечення зростання виробництва без повного врахування рівня витрат виробництва та їх ефективності. Тому відрядна система оплати праці та колективно-підрядна система здебільшого лише стимулювали зростання виробництва, оскільки їх розцінювання та застосування не враховували вимог зниження собівартості продукції та очікуваного підвищення продуктивності праці щодо її виробничого рівня. У результаті, хоча продуктивність живої праці зростає, витрати виробництва загалом зростають, а прибуток і рентабельність зменшуються.

Вживаючи певних заходів стимулювання, самокеровані установки також заохочуються до колективної економії виробничих витрат. Однак формальний характер цього матеріального заохочення підтверджується дуже

низькою часткою загальних доплат за річними результатами праці працівників, які спрямовуються на економію.

Зниження собівартості продукції є важливою умовою підвищення економічної вигоди виробництва та забезпечення розширення відтворення сільського господарства. Це сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції та зниженню витрат одиниці праці та виробничих ресурсів.

Зниження собівартості продукції сільського господарства – комплекс основних напрямків, що забезпечуються використанням внутрішньогосподарських резервів зниження собівартості одиниці продукції. Фактори, що забезпечують зростання і падіння цін на сільськогосподарську продукцію, органічно пов'язані і взаємозумовлені. З огляду на це в окремих галузях і господарствах розробляються конкретні заходи щодо зниження собівартості продукції.

Резерви зниження рівня собівартості продукції можна розділити на три групи:

- можливе виготовлення без додаткових витрат;
- вимагають невеликої додаткової плати та доступні протягом календарного або економічного року;
- ті проекти, які потребують значних капіталовкладень і можуть бути використані в майбутньому.

До першої групи резервів належать: система економії, яка суворо дотримується лімітів і норм, виключає непродуктивні витрати робочого часу, запобігає втратам урожаю під час збирання, транспортування та зберігання.

Друга група резервів пов'язана з поліпшенням використання наявного потенціалу, а саме: впровадження прогресивних методів організації праці, підвищення продуктивності праці, зниження витрат на оплату праці, зумовлених комплексною механізацією виробництва, оптимізація структури виробництва, підвищення продуктивності праці. Виробництво

спеціалізується і досягає оптимальних масштабів відповідно до особливостей природно-економічних умов господарської діяльності підприємства.

Третя група резервів пов'язана зі зміною технології виробництва, спрямованою на підвищення врожайності з одиниці площі: впровадження наукової системи землеробства, сівозмін, інтенсифікація технічних процесів, використання високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур.

Для зниження собівартості та активізації всіх важелів процесу інтенсифікації необхідно раціонально використовувати потенційні можливості підприємства і залучати додаткові інвестиції у виробничий капітал. Важливим фактором зниження собівартості продукції є підвищення продуктивності праці на основі комплексної механізації, автоматизації виробництва і раціональної побудови організаційних структур, впровадження раціональних внутрішньогосподарських механізмів і ефективних орендних відносин у господарстві.

З метою підвищення матеріальної зацікавленості працівників підприємства у кінцевих результатах економії ресурсів різних типів господарств, ефективності виробництва та якості роботи пропонується запровадити нове положення про преміювання працівників, керівників, спеціалістів. Господарство бере кошти з фонду оплати праці, а розмір премії нараховуватиметься працівникам відповідно до тарифних ставок, заробітної плати та місячного доходу.

Розрахунок премії працівникам повинен здійснюватися з урахуванням внеску особи в загальні результати роботи. Співробітники, які спричиняють зниження якості продукції, порушення технічної дисципліни, недотримання стандартів, умов процесу та іншу протиправну поведінку, не винагороджуються. Люди, які вчинили крадіжки, можуть бути повністю або частково позбавлені права на отримання премій.

Також доцільно доплачувати працівникам, які працюють на роботах із шкідливими умовами праці – 8 %; нормативи про підтвердження

професійних навичок у встановленому порядку: III розряд – до 12 %, IV розряд – до 16 %, V розряд – до 20 %, шостий розряд – до 24 %, за роботу в нічну зміну – до 40 %.

Досить зручно встановлювати додаткову компенсацію працівникам, які об'єднують професії та збільшують навантаження, подвійну оплату за роботу у відпустку, видають премії за вислугу років і результати роботи за рік. Умови погоджені з профспілковим комітетом, одноразове заохочення працівників, які виходять на пенсію. Який тип премії рекомендований у тій чи іншій ситуації, залежить від цілей, які ставлять перед собою співробітники, і досягнутих завдань. Тому при формуванні системи преміювання в досліджуваному підприємстві необхідно уточнити цілі, досягнення яких вплине на ефективність роботи, показники розрахунку премії та умови, за яких може присуджуватися премія. В підприємстві преміювання працівників здійснюється за такими показниками та умовами (табл. 3.3).

Велике значення для ефективного використання кадрів має трудова дисципліна. За досліджуваний період продуктивність праці в господарстві могла зрости за рахунок усунення ненормованих втрат робочого часу. Основою цієї інтенсифікації було створення комплексної механізації. Оскільки в цьому господарстві ручна праця використовується більшою мірою, ніж механізована, то зростає собівартість виробленої продукції, що впливає на підвищення заробітної плати, а отже, певною мірою на прибуток.

Необхідно також забезпечити більш ефективне використання машинно-тракторного парку та автотранспорту. Це знизить попит на них до розумного рівня, зменшить амортизацію та витрати на ремонт, а отже, здешевить товар у виробництві.

Ресурсозберігаючі технології передбачають використання менших обсягів фізичних ресурсів і технічних операцій, спрямованих на досягнення економічно рентабельного рівня врожаю, і повинні використовуватися на фермах з більш обмеженими фінансовими ресурсами.

**Рекомендовані показники і умови преміювання у підприємстві,
2024-2027 рр.**

Показники преміювання	Умови преміювання
За поліпшення якості продукції (робіт, послуг)	
Поліпшення сортності продукції	Досягнутий установлений на підприємстві рівень якості продукції
За зниження собівартості	
Економія сировини, матеріалів, паливо-енергетичних ресурсів.	Знижена собівартість на встановлений відсоток або величину
За поліпшення виробничих показників	
Виконання виробничих планів Отримання додаткового прибутку	Досягнутий установлений на підприємстві відсоток виконання виробничих планів
За створення, освоєння і впровадження нової техніки і технології	
Сприяння винахідництву та раціоналізаторству	Є успішні результати щодо впровадження нової техніки та технології
За підсумками роботи за рік	
Досягнення цілей запланованих у минулому Отримання планового прибутку	Приріст прибутку склав не менше від установленої на підприємстві величини

В умовах становлення рівня та обсягів витрат, зниження собівартості та підвищення ефективності виробництва потребують уваги до таких пріоритетних напрямів: економія матеріальних витрат, за рахунок раціонального використання матеріально-технічних ресурсів, удосконалити рівень управління; у вирощуванні сільськогосподарських культур; впровадити інформаційні технології в технологію; знизити витрати на оплату праці на основі підвищення продуктивності праці та забезпечити матеріальне заохочення працівників підприємства; удосконалити організацію виробництва та управління; удосконалити облік і звітність на основі оптимізований розрахунок собівартості, підвищення якості продукції.

За допомогою економіко-математичних методів спрогнозуємо можливий прибуток за умови, що у господарстві під вирощування озимої пшениці відведено 4 поля (1 поле 0,5 га ріллі, 2-ге поле – 1 га, 3-тє поле – 1,5 га, 4-тє поле – 2 га). Запланова врожайність озимої пшениці – 37 ц/га, а закупівельна ціна – 108, 5 грн/ц.

Визначити оптимальні затрати праці при яких припадало б не більше 40 люд-днів на 4 поля (не більше 6 люд-днів на 1 га) та досягався максимальний прибуток у підприємстві.

Нехай x_1, x_2, x_3 та x_4 – затрати праці відповідно на 1, 2, 3 та 4 полі.

Цільова функція: $Z_{\max} = 0,5 x_1 + 1,0 x_2 + 1,5 x_3 + 2,0 x_4$

$$\left\{ \begin{array}{l} x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 40 \text{ люд-днів;} \\ x_2 \leq 10 \text{ люд-днів на 1 га;} \\ x_1; x_2; x_3; x_4 \geq 0. \end{array} \right.$$

$$\left\{ \begin{array}{l} x_1 + x_2 + x_3 + x_4 = 40; \\ x_2 = 10; \\ x_1; x_2; x_3; x_4 \geq 0. \end{array} \right.$$

Детальний розв'язок наведено у таблиці 3.4 та додатку В.

Таблиця 3.4

**Моделювання прибутку підприємства з вирощування озимої пшениці
при оптимізації витрат, 2024-2027 рр.**

Вихідні дані:	Поля			
	1	2	3	4
Урожайність, ц/га	37	37	37	37
Закупівельна ціна, грн/ц	108,5	108,5	108,5	108,5
Площа, га	0,5	1,0	1,5	2,0
Затрати праці, люд.-днів	3	5	8,7	10
Товарна продукція, тис.грн	6,02	20,07	52,19	80,29
Прибуток, тис.грн	158,57			
Обмеження:				
	обсяги використання		лімітуючий рівень	
за загальними земельними ресурсами	5,0	≤	5	
за людськими ресурсами	39,5	≤	40	
за затратами праці, люд.-днів на 1 га	5	≤	6	

Отже, максимальний прибуток при вирощуванні озимої пшениці може зрости до 158, 57 тис. грн для досліджуваного підприємства у майбутньому, а ефект господарству нададуть тільки комплексні програми зниження витрат, а не окремі дії. Кожна з таких програм може включати кілька проектів, які в різні періоди часу реалізуються господарством з метою зниження витрат.

Висновки до розділу 3

1. Головною метою підприємства є максимізація прибутку, тому зниження собівартості продукції стало основним фактором розвитку підприємства. Собівартість продукції є не тільки найважливішою економічною категорією, а й якісним показником, за яким можна судити про ефективність використання підприємством різних ресурсів і рівень організації праці підприємства.

2. Сучасні методи оптимізації витрат повинні бути гнучкими, простими у використанні та забезпечувати необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень дієвим способом. При цьому оперативність інформації також є дуже важливим аспектом, оскільки тільки така організація обліку може своєчасно впливати на рівень собівартості продукції та формування собівартості продукції.

3. Основні програми скорочення витрат: спрямовані на зниження трудомісткості бізнес-процесів; зміна принципів оплати праці персоналу; оптимізація продуктів і каналів збуту; оптимізація використання активів і капіталу; прагнення знизити закупівельні ціни; зміна технології для зниження витрат.

4. З економічної та соціальної точки зору цінність зниження витрат для підприємства полягає в наступному:

- збільшити прибутки, що є в розпорядженні підприємств, щоб було не тільки просте відтворення, а й можливість розширеного відтворення;
- поява більш широких можливостей для матеріального заохочення працівників і вирішення багатьох соціальних проблем;
- поліпшення фінансового стану підприємств і зниження ризику банкрутства;
- можна знизити відпускну ціну товару, тим самим значно підвищити конкурентоспроможність товару та збільшити продажі.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження з визначення напрямів оптимізації виробничих витрат сільськогосподарської продукції у досліджуваному підприємстві, можемо зробити висновки:

1. За період 2018-2022 рр. у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції зменшилась питома вага витрат на оплату праці з 8,3 % у 2018 р. до 6,7 % у 2022 р., відповідно скоротились витрати на відрахування на соціальні заходи з 3,1 % до 1,5 %.

2. Найбільшу питому вагу у структурі витрат виробництва продукції рослинництва у 2022 р. займають матеріальні витрати – 50 %. Загальні витрати в галузі рослинництва зросли на 123 %, за рахунок суттєвого зростання витрат на мінеральні добрива (у 2,4 рази), нафтопродуктів (на 71 %), запасних частини (у 7,2 рази).

3. Собівартість виробництва всіх видів продукції за 2018-2022 рр. суттєво зросла і у рослинництві найбільше зросла собівартість вирощування соняшнику та сої, проте урожайність цих культур зменшилась і мала негативний вплив на собівартість одиниці продукції. Зрозуміло, що за п'ять років зросли загальні витрати по всім культурам у розрахунку на 1 га посіву, проте як позитивний фактор, слід відмітити зменшення витрат у розрахунку на одиницю продукції за рахунок зростання урожайності сільськогосподарських культур.

З врахуванням вищенаведених особливостей після проведення комплексного аналізу підходів щодо сучасних напрямів оптимізації витрат у підприємстві, можна виділити заходи, що є доцільними у сучасних умовах діяльності господарства:

1. Підвищення рівня технології виробництва, що забезпечується впровадженням новітніх технологій та використанням нової сировини та матеріалів, використанням інноваційних технологій та обладнання, автоматизацією та механізацією виробничого процесу тощо.

2. Завдяки змінам форм і методів роботи удосконалено організацію виробництва і праці, удосконалено структуру управління, зменшено адміністративні та транспортні витрати.

3. Зміна кількості та структури продукції, особливо зміна найменувань і різновидів продукції, знижує матеріаломісткість і трудомісткість продукції.

4. Покращувати використання виробничих ресурсів, використовувати дешевші матеріали, повторне їх використання, запроваджувати безвідходні технології виробництва, використовувати ресурсозберігаючі технології для забезпечення матеріало- та енергозбереження.

5. Впровадження нових відділів, виробничих підрозділів, диверсифікація виробництва.

6. Використання альтернативних методів зниження витрат: відокремлення собівартості виробництва нестандартної продукції від собівартості продукції високої якості, застосування єдиної системи обліку витрат на всіх етапах життєвого циклу продукції, чітке керування, розподіл витрат на виробничий процес тощо.

7. Вивчення причин виникнення браку та зниження витрат шляхом зменшення втрат від браку, що дасть змогу зменшити та раціональніше використовувати відходи виробництва.

8. Зменшення витрат праці на одиницю продукції.

9. Зменшення адміністративних та управлінських витрат.

10. Усунення непродуктивних витрат і втрат.

11. Суворо дотримуватись технічних дисциплін для зменшення втрат виробництва.

12. Сформулювання найкращої стратегії технологічного розвитку підприємства, щоб забезпечити розумний рівень витрат на створення технологічного потенціалу підприємства.

13. Запровадження ефективної системи внутрішньогосподарських відносин у виробництві, що сприятиме економії ресурсів і підвищенню якості продукції.

14. Раціоналізація організаційної структури для зменшення витрат на управління та підвищення ефективності тощо.

15. Посилити контроль за комісіями, особливо за валютними операціями та операціями з цінними паперами, та переглянути порядок взаємодії з покупцями та замовниками у разі прострочення платежів, удосконалити механізм стягнення пені та штрафів, контролю за дебіторською заборгованістю.

16. Посилити контроль за співвідношенням продуктивності праці та зростанням заробітної плати. Перешкодження прискоренню зростання середньої заробітної плати відносно зростання продуктивності праці.

17. Знизити рівні витрат на бізнес та управління підприємством.

18. Покращення операційного левериджу.

19. Скорочення витрат на оплату праці за рахунок аутсорсингу і фрілансу, компенсація частини заробітної плати наданням працівникам соціальних пільг (безкоштовного харчування, розширеного медичного страхування і т. п.).

20. Управління інвестиціями: обґрунтований відбір інвестиційних проектів, запрошення незалежних експертів тощо.

21. Застосування технології «ощадливого виробництва» (lean thinking), яка полягає в тому, що витрати оцінюються з точки зору клієнта: чи погодиться він їх оплачувати. Введення в дію нових цехів, виробництв і виробничих одиниць.

22. Створення центру відповідальності, що характеризується вдосконаленням фінансової структури шляхом аналізу та коригування організаційної структури. Деякі елементи організаційної структури зберігаються і передаються у фінансову структуру, а інші елементи об'єднуються або перерозподіляються в інші компоненти. Основним принципом групування та розподілу праці є можливість контролювати витрати центрів відповідальності.